

Schweitzer Gábor:

Közjogi provizórium, jogfolytonosság, új közjogi irány

Az 1919/1920-1944 közötti magyarországi alkotmányjog-tudomány vázlata

Az 1919/1920 és 1944 közötti évtizedekben érvényesülő közjogi provizórium mérlegét Molnár Kálmán, a pécsi tudományegyetem professzora vonta meg egyik 1945-ben tartott előadásában. A provizórikus jogrend szembetűnő fogyatékoságának tartotta, hogy az idők múlásával a magyar alkotmányos hagyományok figyelembe vétele helyett a látszatalkotmányosság „*Potyemkin-falva*” épült fel, egyúttal a „*nemzeti önrendelkezés szelleme*” helyett a kivételes hatalom szelleme érvényesült, továbbá előtérbe került a magyar alkotmányos hagyományokkal ellentétes nemzetiszocializmus Gömbös Gyula és Szálasi Ferenc nevével fémjelzett kaszányaszelleme.¹ Vajon mennyiben érzékelték az alkotmányjog-tudomány képviselői a közjogi provizórium időszakában a Molnár Kálmán által diagnosztizált kisiklást? Milyen volt egyáltalán a közjogi provizórium arculata? Melyek voltak a korszak fontosabb alkotmányjogi vitakérdései? Mindezekre a felvetésekre akkor kaphatunk választ, ha - a személyi körön és az intézményi kereteken kívül - áttekintjük, hogy milyen fontosabb területeket gondoztak a két világháború közötti korszakban a hazai alkotmányjog-tudomány képviselői, továbbá miként vélekedtek a magyar alkotmány és alkotmányjog változásairól, illetve a hazai alkotmányjogot ért kihívásokról.²

¹ Molnár Kálmán: A két világháború közötti közjogi provizórium mérlege. Pécs, Karl Lajos Könyvkiadó, 1945. 13.

² A korszakra vonatkozó tudomány-, intézmény-, és politikatörténeti feldolgozások közül lásd Vargyai Gyula: Jog és szellemi élet a két világháború közötti Magyarországon. Állam- és Jogtudomány, 1995/1-2. 43-89.; Olasz Lajos: A kormányzói jogkör. In: A magyar jobboldali hagyomány, 1900-1948. Szerk.: Romsics Ignác. Bp., Osiris Kiadó, 2009. 102-137.; Püski Levente: Választási rendszer és parlamentarizmus a Horthy-korszakban. In: uo. 73-101.; Békés Márton: A legitimitás és a legitimizmus. In: uo. 214-243.; Püski Levente: A magyar felsőház története 1927-1945. Bp., Napvilág Kiadó, 2000.; Kovács István: A magyar államjogtudomány. In: Kovács István: Magyar államjog II. kötet. Szeged, 1978. 78-90.; Vargyai Gyula: A legitimitás és szabad királyválasztók közjogi vitájáról az ellenforradalmi rendszerben. Bp., Tankönyvkiadó, 1964. (Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécs Publicata 35.); Jakab András: Az alkotmányjog tudománya és oktatása Magyarországon (1990-ig). Jogtörténeti Szemle, 2008/2. 61.; Kardos József: A szentkorona-tan története 1919-1944. Bp., Akadémiai Kiadó, 1985.; Szabó István: A királyi trón betöltése körüli viták a két világháború közötti Magyarországon. Iustum Aequum Salutare, 2006/1-2. szám. 171-189.; Szabó István: Az államforma kérdése 1919/1920 fordulóján. In: Ünnepi tanulmányok Máthé Gábor 65. születésnapja tiszteletére. Szerk.: Mezey Barna – Révész T. Mihály. Bp., Gondolat Kiadó, 2006. 585-597.; Kardos József: Közjog-politikai vita a kormányzói jogkör kiterjesztéséről az 1930-as évek második felében. In: Az állami és jogintézmények változásai a XX. század első felében Magyarországon. Szerk.: Kovács Kálmán. Bp., 1983. 61-73. (Jogtörténeti Értekezések 13. szám.); Romsics Ignác: Bethlen István. Politikai életrajz. Bp., Magyarságkutató Intézet, 1991. 120-236.; Ruzsoly József: Újabb magyar alkotmánytörténet 1848-1948. Bp., Püski, 2002. 207-294.; Gergely Jenő: Gömbös Gyula. Politikai életrajz. Bp., Vince Kiadó, 2001. 242-250.

Közjog - alkotmányjog

A közjognak létezett egy szűkebb, egy tágabb és egy legtágabb értelmezési kerete. Amíg a szűkebb értelemben vett közjog fogalma alatt az alkotmányjogot, addig a tágabb értelemben vett közjog fogalma alatt az alkotmányjogot és a közigazgatási jogot együttesen értették. Legtágabb értelemben pedig – az előbbi jogterületeken kívül – az anyagi és az alaki büntetőjogot, valamint a polgári perjogot is a közjoghoz tartozónak tekintették.³ E diszciplínák önállósodása folytán a közjogot lényegében az alkotmányjoggal azonosították, amely ebben az értelemben – ha nem is ezzel az elnevezéssel – került be a jogi oktatás tanmenetébe is. Az alkotmányjogot átfogó joganyagot – tananyagot – illetően Kmety Károly a következőket írta: *„Amit mi itt magyar közjog vagy alkotmányjog név alatt összefoglalunk, azok a jogtételek az állami lét keletkezésének és fennmaradásának lényegesen szükséges tényezőire, azok állammá kapcsolódásának processurára, az állam lételemeit egységbe foglaló és egységesen érvényesítő centrális hatalmi szervekre, illetve a főhatalom gyakorlásának általános kihatású intézményeire vonatkoznak. (...) Ez az a jog, amelynek megismerése nélkül nincs áttekintés az állam élete felett, melyre mint alapra minden különös közjogi képzettségnek első sorban támaszkodnia kell.”*⁴ Az alkotmányjog területeivel összefüggésben Csekey István a fentieknél világosabban fogalmazott. Ezek szerint az alkotmányjog a közjognak az az ágazata, *„amelynek tárgya az állam szerveinek jogállása, működése és hatásköre.”* Ennek keretében esik szó az államszerveknek egymáshoz és az állampolgárokhoz való viszonyáról is. E meghatározás szerint az alkotmányjog területéhez tartozna az *„államszerveknek egész rendje”*, a közigazgatási és bírósági hatóságok szervezeti szabályait is beleértve. Miként azonban Csekey megjegyezte, *„célszerűségi okokból”* az állami szervezet imént említett részeit a közjog önállósult ágaiban – a közigazgatási jogban és a perjogban – tárgyalják. Az alkotmányjog tehát kizárólag az állami alapintézmények szervezetére és működésére vonatkozó jogszabályok összességét jelenti.⁵ A közjog szűkebb értelmezésének megfelelően a továbbiakban a közjog fogalma alatt az alkotmányjogot, a közjogtudomány fogalma alatt pedig az alkotmányjog-tudományt értjük.

Intézményi háttér

Az intézményi háttér mindenekelőtt – és magától értetődően – a tudományegyetemek jog- és államtudományi karait, valamint a jogakadémiákat jelentette. Az alkotmányjog oktatásával

³ Thewrewk-Pallaghy Attila: A közjogi tudomány újabb problémái. Társadalomtudomány, 1930/5-6. szám. 394.

⁴ Kmety Károly: Magyar közjog. Hatodik kiadás. Bp., Grill, 1926. 23.

⁵ Csekey István: Magyarország alkotmánya. Bp., Renaissance Könyvkiadó, 1943. 31.

illetve művelésével ugyanakkor a felsőoktatás egyéb intézményeiben is foglalkoztak, miként akadtak „céhen” kívüli képviselői is az alkotmányjog-tudománynak.

A két világháború közötti időszakban négy hazai tudományegyetemen működött jog- és államtudományi fakultás: a budapesti, a debreceni, továbbá a pozsonyi tudományegyetem jogutódjaként megalakuló pécsi, illetve a kolozsvári tudományegyetem jogutódjaként létrejött szegedi tudományegyetemen. A magyar közjog – alkotmányjog – főkéllégium szintű oktatását, illetve a szemináriumok vezetését, egyúttal az alkotmányjog-tudomány művelését a változatos elnevezésű és rendszerint egyszemélyes tanszékek – közjog-politika tanszék, közjogi és közigazgatási tanszék, magyar közjogi tanszék – professzorai látták el, míg a gyakorlatokat és speciálkéllégiumokat alkalmanként már az egyetemi magántanárok vezették.

A tudományegyetemen kívül a kiegyezést követően döntően a közigazgatási szakemberképzésre berendezkedő jogakadémiák jelentették a jogi felsőoktatás második pillérét. A két világháború között több felekezeti – katolikus, illetve protestáns – jogakadémián is működtek az alkotmányjog-tudomány jeles művelői. További felsőoktatási intézményekben – miként a budapesti műegyetemen, illetve a budapesti tudományegyetem közgazdaságtudományi karán – is foglalkoztak alkotmányjog-tudománnyal.

Az intézményi háttérhez tartoztak azok a tudományegyetemen, jogakadémiákon és szakmai testületeken kívüli publikációs fórumok is, amelyek nyitottak voltak az alkotmányjog-tudományi szakkikkek, esetenként polémiák befogadására. A meghatározó jog- és államtudományi folyóiratok közül leginkább a „Jogállam”, a „Magyar Közigazgatás”, az 1921-től megjelenő „Magyar Jogi Szemle”, a tágabb horizontú periodikák közül pedig – hogy csak néhány példát ragadjunk ki – az MTA gondozásában megjelenő „Budapesti Szemle”, valamint a Magyar Szemle Társaság kiadásában 1927-től megjelenő „Magyar Szemle” számos alkalommal biztosított publikációs teret az alkotmánnyal, alkotmányossággal, alkotmánypolitikával illetve alkotmányjoggal összefüggő tanulmányok, szemlecikkek és recenziók számára.

Személyi háttér

A korszak kezdetén a budapesti tudományegyetem egyidejűleg két tanszéken is oktattak magyar alkotmányjogot: az első közigazgatási- és közjogi tanszéken Kmety Károly (1896-1929), a második közigazgatási- és közjogi tanszéken pedig a Kolozsvárról átkerülő Nagy

Ernő (1912-1921) oktatta a tárgyat. Nagy Ernő 1921-ben bekövetkezett halála után a fakultás a közigazgatás-tani munkássága és közéleti aktivitása révén ismert Tomcsányi Móriczot (1922-1945) hívta meg a tanszékre, míg Kmety Károly 1929-ben bekövetkezett halála után tanszékét – Tomcsányi Móricz előadói javaslatára – közigazgatási- és pénzügyi jogi tanszékké szervezték át, amelynek élére Magyary Zoltánt (1930-1945), a VKM tudománypolitikai ügyosztálya vezetőjét hívták meg. A tanszék átszervezésére és Magyary Zoltán meghívására formálisan azt követően került sor, miután a kar a szegedi tudományegyetem két professzoránál, Polner Ödönnél és Ereky Istvánnál is érdeklődött, elfogadnának-e egy esetleges meghívást a közigazgatási- és közjogi tanszék élére. Miután mindketten nemleges választ adtak, a kar az átszervezés mellett döntött.⁶ Mindazonáltal az egyházjog professzorának, Reiner Jánosnak is volt egy magánkezdeményezése. Nem sokkal Kmety Károly halála után bizalmas levélben vetette fel Molnár Kálmánnak, a pécsi tudományegyetem professzorának a fővárosban megüresedett tanszék betöltésének lehetőségét. Tekintettel arra – fogalmazott Reiner János –, hogy Kmety Károly halála folytán ismét egy újabb „*tanszékbetöltési küzdelem*” veszi kezdetét, azt javasolta Molnárnak, hogy jó előre „*biztosítsa magának a miniszter rokonszenvét*”.⁷ Válaszlevelében Molnár Kálmán arra hivatkozott, hogy a maga részéről tisztán látja a tanszék betöltésével összefüggő nehézségeket. A kultuszminiszter ugyanis nem szimpatizál vele, ugyanakkor sohasem leplezett legitimista felfogása sem tekinthető jó ajánlólevélnek. Mindazonáltal - miként írta - „*kilincselni*” sem tud. Mindezekon túlmenően pedig úgy vélte, hogy a pesti fakultáson sem mindenki támogatná a személyét, ám amennyiben a „*kar többségének jóindulata jutna kifejezésre*”, akkor mégiscsak benyújtaná a pályázatot Kmety tanszékére.⁸ Vagyis ekkor még úgy tűnt, hogy pályázat nem pedig meghívás útján fogják betölteni a tanszékét. Egyik, már a közigazgatási- és pénzügyi jogi tanszék betöltését követően Molnár Kálmánhoz intézett levelében Eckhart Ferenc, az alkotmánytörténet professzora viszont azt írta, hogy a legszívesebben őt látta volna a tanszék élén, „*de hát más érdekek a tanszék megszüntetését kívánták, amit én eléggé rosszalltam, de szavam nem igen lehetett hozzá.*”⁹ Ez a levél azt sejteti, hogy a közjogi tanszék átszervezése és Magyary Zoltán kinevezése háttérben nagy valószínűséggel a „*más érdekeket*” megjelenítő kultuszkormányzat állhatott. A magyar közjog párhuzamos oktatása mindenesetre megszűnt a budapesti tudományegyetemen.

⁶ ELTE Levéltár. 7. a. 1. Állam- és Jogtudományi Kar. A Kari Tanács jegyzőkönyvei és mellékletei. 29. kötet. 1930. május 14-i VI. rendes ülés jegyzőkönyve

⁷ Reiner János levele Molnár Kálmánnak. Bp., 1929. január 10. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6218/6.

⁸ Molnár Kálmán levele Reiner Jánosnak. Pécs, 1929. január 12. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6218/6.

⁹ Eckhart Ferenc levele Molnár Kálmánnak. h., n., 1931. március 14. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6218/8.

Az 1912-ben alapított debreceni tudományegyetemen 1917 és 1938 között barabási Kun József¹⁰ állt a közjogi tanszék élén, akinek nyugalomba vonulását követően nem töltötték be a tanszéket. A kar ugyanis takarékosági okokra hivatkozással elhatározta, hogy „a közjog számára önálló tanszéket lefoglalni nem kíván és a közjog előadását mindaddig, amíg ez a tárgy valamely tanszék betöltésekor a kinevezendő professzor kötelességévé nem tétetik, megbízás útján kíván gondoskodni.”¹¹ A magyar alkotmányjog oktatását ennek megfelelően éveken keresztül helyettesítéssel oldották meg: Haendel Vilmos¹² 1943-ig, Szontagh Vilmos¹³ pedig – megszakításokkal – 1948-ig oktatta a tárgyat.

Az 1912-es alapítású pozsonyi tudományegyetem jogutódjaként 1923-ban létrejövő pécsi tudományegyetemen névlegesen Polner Ödön töltötte be a közjog-politika tanszéket, ám ő már a legelső esztendőben átkerült a kolozsvári tudományegyetem áthelyezésével megalakult szegedi tudományegyetemre. A magyar közjog oktatását Pécsen az első években helyettesítéssel oldották meg, utóbb azonban a közjog-politika tanszék kettéosztásával – magyar közjogi tanszék egyrészről, politika tanszék másrészről – Molnár Kálmán (1925-1946) került pályázat útján a magyar közjogi tanszék élére.¹⁴ Megemlítendő, hogy Molnár Kálmán 1907-1919 között az Egri Érseki Joglyceum közjogi tanszékén oktatott, ám 1919. őszén demonstratív módon átkérte magát az egyházjog-jogtörténelem tanszékre, miután nem tudott azonosulni a jogfolytonosság – ezen belül is az alaki jogfolytonosság - mellőzésével kialakuló új közjogi rendszerrel: „...nem tudnám teljesíteni a közjog tanárának azt a szent hivatását, hogy a közintézmények ismertetése mellett azok szeretetét és a hozzájuk való ragaszkodást is belecsepegtesse tanítványai szívébe.” – írta Szmrecsányi Lajos érseknek címzett levelében.¹⁵ Szmrecsányi érsek méltányolta a kérést és támogatta a tanszékváltásra vonatkozó kérelmet. Molnár Kálmán tehát hosszabb kitérő után tért vissza a magyar alkotmányjog oktatásához.

¹⁰ Varga Norbert: Barabási Kun József. In: A Debreceni Tudományegyetem jogtanárai (1914-1949). Szerk.: P. Szabó Béla – Madai Sándor. Debrecen, 2004. 37-61.

¹¹ Hollósi Gábor: A debreceni Jog- és Államtudományi Kar története (1914-1949). Debrecen, 2007. 61.

¹² P. Szabó Béla: szepesváraljai Haendel Vilmos. In: A Debreceni Tudományegyetem jogász rektorai (1915-1947). Szerk.: P. Szabó Béla – Madai Sándor. Debrecen, 2002. 235-279.

¹³ Csűrös Gabriella: iglói Szontagh Vilmos. In: A Debreceni Tudományegyetem jogtanárai (1914-1949). Szerk.: P. Szabó Béla – Madai Sándor. Debrecen, 2004. 101-113.

¹⁴ Ádám Antal: Molnár Kálmán, a közjogtudomány akadémikusa. Magyar Tudomány, 1992/2. 236-239., továbbá Schweitzer Gábor: A „bídermájer” városban – Molnár Kálmán a pécsi tudományegyetem közjogi tanszékén (1925-1946). In: De apicibus iuris disputare. Tanulmányok Máthé Gábor tiszteletére. Szerk.: Bónis Péter – Mázi András – Tóth J. Zoltán. Bp., 2011. 204-232.

¹⁵ Molnár Kálmán levele Szmrecsányi Lajosnak. Eger, 1919. november 17. Egri Főegyházmegyei Levéltár. Lycaei Facultas Juridica. 3922/1919. szám alatt.

A szegedi tudományegyetem 1923-ban Polner Ödönt¹⁶ hívta meg a közjogi tanszék élére, aki 1935-ös nyugalomba vonulásáig oktatott magyar közjogot. Rajta kívül Csekey István¹⁷ foglalkozott jogtörténeti és közigazgatási jogi munkássága mellett alkotmányjog-tudományi kérdésekkel, miközben 1931-től közel egy évtizeden keresztül a Politika Tanszékén oktatott. Az 1940 után átmenetileg Kolozsvárra átköltöző szegedi tudományegyetemen Csekey István került a közjogi katedrara, miközben Szegeden a korábban önmagát nemzetközi jogásszá átképző Buza László oktatta a magyar közjogot. A második világháború után Szegedre visszakerülő Csekey professzort 1946-ban a pécsi tudományegyetem közjogi tanszékére hívták meg, hogy a Budapestre távozó Molnár Kálmán örökébe lépjen.

Az alkotmányjog témakörében is publikáló jogakadémiai tanárok közül a miskolci evangélikus jogakadémián oktató Zsedényi Béla¹⁸ és Szontagh Vilmos munkássága számottevő, jóllehet Zsedényi politikából, Szontagh pedig a magyar közigazgatási jog eljárási részéből habilitált. A budapesti műegyetem, illetve közgazdaságtudományi kar alkotmányjog-tudományt is művelő oktatói közül pedig Kaas Albert¹⁹, a magyar közjog és összehasonlító jog, valamint Egyed István²⁰, a közigazgatási jog professzora említendő meg. Alkotmányjogi kérdésekkel természetesen a „rokon” tudományágak képviselői is foglalkoztak: így – példának okáért – az egyházjogász Reiner János, illetve a közigazgatási jogász Ereky István több tanulmányt tett közzé a királykérdésről²¹, a főrendiházi, illetve felsőházi reformról pedig Ereky Istvánon kívül a politika (közigazgatástan, alkotmánytan) professzora, Concha Győző is terjedelmes véleményt nyilvánított²².

A korszak folyamán többen – Bölöny József Pécsen, Goltner Dénes Szegeden, valamint Feketekuti Mankovics László Budapesten – szereztek magyar közjogból egyetemi

¹⁶ Takács Imre: Polner Ödön és a közjogi dogmatizmus. (Tudománytörténeti tanulmány). Szeged, 1959. Klny. Acta Facultatis Politico-Iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestiensis de Lorando Eötvös Nominat. Tomus I. Fasciculus I. 53-79.

¹⁷ Ruszoly József: Csekey István és a magyar alkotmány. Jogtörténeti Szemle, 2003/3. szám. 37-46.

¹⁸ Stipta István: Zsedényi Béla alkotmányjogi nézetei. In: Tanulmányok Zsedényi Béla születésének 100. évfordulója tiszteletére. Miskolc, 1995. 17-23.

¹⁹ Kaas Albert: Az alkotmányfejlődés tényezői. Bp., Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1926.

²⁰ Egyed István közjogi munkásságához lásd Vargyai Gyula: Jog és szellemi élet a két világháború közötti Magyarországon. Állam- és Jogtudomány, 1995/1-2. 62. skk.

²¹ Reiner Jánostól lásd A magyar királykérdés. Bp., Stephaneum Nyomda Rt., 1921.; továbbá I. A királyválasztás és az ún. trónfosztó törvény – II. A király- és dinasztiahűség a magyar történelemben. Bp., Stephaneum nyomda és könyvkiadó rt., 1926. A királyi hatalom átvétele. Bp., 1930.; Ereky Istvántól lásd A magyar trón megüresedésének kérdéséhez. Bp., Pallas Rt. Nyomdája, 1921.

²² Lásd Concha Győző: A főrendiházi reformjavaslat. Jogállam, 1921/7. szám. 241-255., továbbá Ereky István: A magyar felsőház. Bp., Magyar Királyi Állami Nyomda, 1925.

magántanári fokozatot. A habilitált magántanárok közül szerteágazó tudományos és publikációs tevékenységével Bölöny József tűnt ki.

Az áttekintésből azok a közjogászok sem mellőzhetők, akik a két világháború közötti időszakban különböző okok miatt már nem művelték olyan intenzitással az alkotmányjog-tudományt, mint annak előtte, de munkásságuk nyomot hagyott a közjogtudomány történetében. Közéjük tartozott a közjogi munkái alapján egyetemi magántanárrá habilitált Buza László, a sárospataki református jogakadémia tanára, aki 1923-tól a szegedi tudományegyetem nemzetközi jogi tanszékén folytatta pályafutását²³. A 20. század elején a magyar törvény jogi természetéről monográfiát megjelentető Joó Gyula, a kecskeméti református jogakadémia professzora a két világháború közötti időszakban átfogóbb művek megjelentetésére már nem vállalkozott. A kassai királyi jogakadémia közjogász-professzora, Eöttevényi Nagy Olivér pedig a világháborút követően más irányú tudományos és közéleti tevékenységet folytatott.²⁴

Az alkotmányjog-tudománynak ugyanakkor akadtak „céhen” – azaz tudományos berkeken kívüli – művelői is. Nem kizárólag az alkotmányjog témakörében publikáló politikusokra – miként Apponyi Albertre²⁵, ifj. Andrássy Gyulára²⁶, Ferdinandy Gyulára²⁷, vagy Turi Bélára²⁸ –, hanem a közjogtudomány egyes szakkérdéseit tudományos módszerességgel feldolgozókra gondolhatunk. Ehhez a körhöz tartozott Tihanyi Lajos (1884-1944/45?)²⁹ budapesti ügyvéd, aki alkotmányjogi és alkotmánytörténeti dolgozataival hívta fel magára a figyelmet, a kiegészítés és a közjogi törvényhozás témakörében publikáló Thewrewk-Pallaghy Attila (1901-

²³ Kovács István: A magyar közjogi pozitivizmus és Buza László első monográfiái. In: Jogi tanulmányok Dr. Buza László egyetemi tanár, akadémikus oktatói működésének 50. évfordulójára. Szeged, 1958. 131-146. Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica. Tomus V. Fasciculus 1-15.

²⁴ Eöttevényi Nagy Olivér a világháborút követően elsősorban kisebbségi jogi kérdésekkel foglalkozott, közéleti tevékenységének legfontosabb színtere pedig a Magyar Külügyi Társaság volt, amelynek ügyvezető alelnöki tisztét töltötte be.

²⁵ Gróf Apponyi Albert hét előadása a magyar alkotmány fejlődéséről. Bp., Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1926., továbbá Egyed István: Apponyi, mint közjogász. Bp., Stephaneum, 1941.

²⁶ Andrássy Gyula: A királykérdés jogi szempontból. Bp., Athenaeum Nyomda, 1920.

²⁷ Ferdinandy Gyula: Közjogi problémák. Tanulmány. Bp., Székely Nyomda és Könyvkiadó Vállalat, 1937.

²⁸ Turi Béla: Mai közjogi berendezkedésünk természete. Bp., Stephaneum nyomda és könyvkiadó Rt., 1928.

²⁹ Tihanyi Lajos: Történelmi alkotmányunk és az új Magyarország. Budapesti Szemle, 1919. 203-206. (179. kötet); Államformánk. Jogállam, 1922/1. szám. 4-8.; Magyar parlamentarizmus. Budapesti Szemle, 1933. 159-172. (230. kötet); Hozzászólás dr. Kérészy Zoltán egy. ny. r. tanárnak „A felsőház jogkörének megállapítása” című előadásához. Klny. A Magyar Jogászegyleti Értekezések 1936. júliusi (3.) számából. 52-56. Érdekesként jegyzendő meg, hogy Tihanyi Lajos 1928-ban egyike volt azoknak, akik pályáztak a budapesti tudományegyetemen Király János nyugalmazása folytán megüresedő alkotmány- és jogtörténeti tanszékre. Lásd ELTE Levéltár. 7. a. 1. Állam- és Jogtudományi Kar. A Kari Tanács jegyzőkönyvei és mellékletei 29. kötet. Az 1928. szeptember 26-i I. rendes ülés jegyzőkönyve.

1989)³⁰ miniszteri tanácsos, de megemlíthető ebben a körben Gábor Gyula (1868-1936)³¹ jogtanácsos is, aki a '30-as évek elején a kormányzói intézmény alkotmánytörténeti fejlődését bemutató - a hatályos alkotmányjogászok által is hivatkozott – monográfiát tett közzé, továbbá hivatkozhatunk Gáspár Zoltánnak (1910-1945)³², a polgári demokratikus értékeket képviselő „Szép Szó” című folyóiratban megjelenő közjogi tanulmányaira is.

Az áttekintés során legfeljebb csak jelezhetjük azokat a munkákat, amelyek az alkotmány, illetve az alkotmányosság egyes kérdéseivel – miként a parlamentarizmus válságával, az alkotmányreform szükségességével, avagy a hivatásrendi állam intézményeivel – foglalkoztak. Ide sorolható az 1939-ben Szekfü Gyula szerkesztésében megjelenő „*Mi a magyar?*” című kötet is, amelyben a magyar szellemi élet illusztris képviselői arra vállalkoztak, hogy az általuk gondozott területek – irodalom-, zene-, nyelv-, néprajz-, történettudomány stb. – sajátágosan magyar jellemvonásait tekintsék át. Noha a bemutatott tudományterületek között nem szerepelt a jogtudomány, egyik-másik írás érintette a magyarság és az alkotmány, illetve a magyarság és a közjog összefüggéseit. A magyar jellemről írt esszéjében Babits Mihály hivatkozott arra, hogy a magyarság a változó világban „*posztulál*” bizonyos állandóságot, aminek egyik megnyilvánulásaként a magyarság erkölcsi területeként és birtokállományaként aposztrofált alkotmányt emelte ki. A világegyetem szilárd pontjának tekintett alkotmányt „*ezerszer megsérthetik, kormányozhatnak nélküle, vagy ellene. Ha századokig tart is így, az igazi magyar az alkotmányt akkor is élőnek s érvényesnek fogja tekinteni.*” Ragaszkodik – miként maga Babits is idézőjelbe tette – a „*közjogi fikcióhoz*”.³³ Ugyanebben a könyvben Ravasz László, református püspök a magyarság rendkívüli jogérzékének nagyszerű intézményének nevezte az alkotmányt „*Az alkotmány egy állandó jogalkotási önvédelem a mindenkori királyi hatalommal, főurakkal, lázadó jobbágyokkal, rendi Magyarországgal, nemesi előjogokkal, hatalmas szövetséges államokkal szemben*”.³⁴ Ilyennek látta a tudós filosz és a tudós teológus a magyarság alkotmányhoz, illetve közjoghoz való viszonyát a maga történetiségében.

³⁰ Thewrewk-Pallaghy Attila: Legújabb közjogi törvényhozásunk. Bp., Állami Ny., 1925., továbbá A hatvanhetes kiegészítés. Pécs, 1927.

³¹ Gábor Gyula: A kormányzói méltóság a magyar alkotmányjogban. Bp., Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., [1932].

³² Gáspár Zoltán: Közjogi villongások. Sajtó alá rendezte: Kenedi János. Bp., Gondolat –Nyilvánosság Klub - Századvég, 1990. 97-157. Ezúton is köszönöm Sólyom Péternek, hogy emlékeztetett erre a kötetre.

³³ Babits Mihály: A magyar jellemről. In: *Mi a magyar?* Szerk.: Szekfü Gyula. Bp., Magyar Szemle Társaság, 1939. 70.

³⁴ Ravasz László: A magyarság. In: Uo. 25.

Provizórium – jogfolytonosság – vacuum iuris

A szakirodalom közismerten „közjogi provizórium”-nak nevezte, illetve tekintette a jogfolytonosság megszakadása folytán a világháborús összeomlást, valamint az 1918/1919-es forradalmak bukását követően 1919/1920 fordulójától kialakuló közjogi rendszert. E nézet legkövetkezetesebb képviselői az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlása következtében szuverenitását ismételen elnyerő Magyarország közjogi berendezkedését átmenetinek tekintették. Átmenetinek, amelyben két jogrend funkcionált egymás mellett: a kényszerűség okán nyugvó – virtuális – jogrend mellett érvényesült ugyanis a kiegészítő – aktuális – jogrend. Felfogásuk szerint a kettős jogrend mindaddig fennáll, ameddig nem válik lehetségessé az 1918-as összeomlást megelőző alkotmányos helyzet visszaállítása. Ekkor feleslegessé válik a kiegészítő – aktuális – jogrend.³⁵

A jogfolytonosság visszaállításának szükségességét illetően a közjogtudomány képviselői – miként általában a kormányzati tényezők is – elvben egyetértettek. Nyilvánvaló, hogy a jogfolytonosság teóriájában a kontinuitás és a legitimitás egyik közjogi garanciáját látták. Csakhogy másként képzeltek el a jogfolytonosság helyreállításának megvalósítását az alaki jogfolytonosság hívei, mint az anyagi (tartalmi) jogfolytonosság hívei. Az alaki jogfolytonosság Molnár Kálmán megfogalmazásában azt jelentette, hogy „*a jogszabályok alkotása, változtatása vagy eltörlése csupán az alkotmány értelmében arra hivatott tényezők*” által történhet meg. Ebből következően kizárólag az erre feljogosított tényezők – az uralkodó, valamint a képviselőházból és főrendiházból álló, „*a szent korona egész testét reprezentáló*” törvényhozás – változtathatták meg az ország közjogi (alkotmányjogi) berendezkedését³⁶. Az alaki jogfolytonosság elméletét a koncepció bíráló a Habsburg Ház restaurációs igényeinek alkotmányjogi igazolásával hozták összefüggésbe, függetlenül attól, hogy az alaki jogfolytonosság hívei hangsúlyozták, hogy az alaki jogfolytonosság követelményéből nem következik a Habsburgok uralmának a visszaállítása, sőt még magának a monarchikus államforma fenntartása sem, hiszen – miként Molnár Kálmán fogalmazott – az „*alkotmányos törvényhozást*” tartalmilag semmi sem köti. Ezzel a felfogással szemben az anyagi (tartalmi) jogfolytonosság hívei az alakiságokkal ellentétben azt tartották elsődlegesnek, hogy – vélekedett Tomcsányi Móricz – a törvények tartalma egyezzen meg az alkotmány szellemével

³⁵ Molnár Kálmán: Alkotmányos jogrendünk és a közjogi provizórium. Pécs, Dunántúl Rt. Egyetemi Nyomdája, 1926.

³⁶ Molnár Kálmán: A jogfolytonosság követelményei és a kibontakozás útja. Eger, Egri Nyomda Rt., 1920. 4–5.

és elveivel.³⁷ Amennyiben ez a feltétel teljesül, helyreáll maga a jogfolytonosság is. Az anyagi jogfolytonosság mellett érvelve hivatkozott Egyed István arra, hogy az alkotmányos intézmények módosításakor nemcsak „*a törvényes utat*” kell tiszteletben tartani, hanem arra is vigyázni kell, hogy az alkotmány reformja a meglévő intézményeken gyökerezzen és fenntartsa az alkotmányos berendezések összhangját. Az alaki jogfolytonosság tiszteletben tartása ugyanis nem elegendő, hiszen a törvényes út formai betartása mellett esetlegesen „*idegen rendszereket*” is át lehet ültetni az alkotmányba, illetve érdemben teljesen hátat is lehet fordítani a múltnak.³⁸ Az anyagi (tartalmi) jogfolytonosság szempontjából az alkotmányhoz való hűség – mutatott rá Egyed István – az alkotmányban évszázadokon át felhalmozott értékekhez való ragaszkodást jelenti. Ez pedig a monarchikus államformához, az alkotmányos kormányzathoz, a kétkamarás törvényhozáshoz, az önkormányzathoz, az állampolgári szabadságjogokhoz, a nemzetiségi jogokhoz, a független bírászkodáshoz, az alaki jogfolytonossághoz, valamint az alkotmány biztosítékaihoz történő ragaszkodásban manifesztálódik.³⁹ Az anyagi (tartalmi) jogfolytonosság támogatói mindenesetre úgy tartották, hogy a felsőház felállításáról rendelkező 1926. évi XXII. tc. elfogadásával – illetve a két kamarás, képviselőházból és felsőházból álló országgyűlés működésének megkezdésével – lényegében be is fejeződött a jogfolytonosság helyreállítása. Az alkotmányjogi szempontból ekkorra kialakult helyzetet Tomcsányi Móricz akként értékelte, hogy immáron „*a királyi hatalom újbóli megkezdése maradt csak hátra*”, addig viszont, amíg ez be nem következik, az államfői funkciókat – szűkített királyi jogkörben – a kormányzó látja el. Vagyis a jogfolytonosság szinte maradéktalanul helyreállt.⁴⁰

A retorika szintjén az anyagi (tartalmi) jogfolytonosság álláspontját jó néhány törvénycikk tükrözte, miként az alkotmányosság helyreállításáról és az államfői főhatalom gyakorlásának ideiglenes rendezéséről szóló 1920. évi I. tc., a IV. Károly uralkodói jogainak és a Habsburg Ház trónörökösödésének megszüntetéséről szóló – egyúttal a monarchikus államformát fenntartó – 1921. évi XLVII. tc., valamint az országgyűlés felsőházának felállításáról rendelkező 1926. évi XXII. tc. is. Az alaki jogfolytonosság a gyakorlatban tehát vereséget szenvedett, míg a kellő politikai hátszéllel rendelkező anyagi (tartalmi) jogfolytonosság lényegében anélkül igazolta az új közjogi berendezkedést, hogy hiánytalanul megvalósította

³⁷ Tomcsányi Móricz: Magyarország közjoga. Harmadik átdolgozott és bővített kiadás. Bp., Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1940. 364.

³⁸ Egyed István: A mi alkotmányunk. Bp., Magyar Szemle Társaság, 1943. 48.

³⁹ Egyed István: Hűség az alkotmányhoz. Bp., Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., 1938. 7.

⁴⁰ Tomcsányi Móricz: Magyarország közjoga. Harmadik átdolgozott és bővített kiadás. Bp., Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1940. 375.

volna az anyagi (tartalmi) jogfolytonosságot. Az 1920-tól életre hívott alkotmányos alapintézmények – kormányzó; nemzetgyűlés, majd képviselőházból és felsőházból álló törvényhozás – ugyanis anyagilag (tartalmilag) minden erre irányuló szándék dacára sem „folytonosak” a hasonló elnevezésű vagy funkciójú korábbi intézményekkel. Az 1920-ban konstruált kormányzói méltóság nem feleltethető meg az alkotmánytörténetből korábban megismert kormányzói tisztséggel⁴¹, miként az 1927-ben működését megkezdő kétkamarás törvényhozás felsőháza már csak összetétele és hatásköre miatt sem tekinthető az 1918-as összeomlás idején a tanácskozásait berekesztő főrendiház jogutódjának. A korszak kiemelkedő jelentőségű alkotmányreformjai ugyanakkor az előzmények nélküli, ideiglenes és „átmeneti intézmény”-ként megválasztott nemzetgyűlés nevéhez fűződtek.⁴² Magyarországon 1920-tól a történelmi alkotmány keretei között lényegében új közjogi rendszer épült ki, amelynek alapintézményei – a monarchikus államforma érintetlenül hagyása mellett – inkább retorikailag és emocionálisan, mintsem ténylegesen kötődtek az összeomlás előtti előzményekhez. A kormányzat felfogását tükröző alkotmányosság tehát helyreállt – létrejött – , de paradox módon mellőzte a tartalmi (anyagi) jogfolytonosság némely kritériumát. Az alaki jogfolytonosság vereségének ugyanakkor nyomós és jól ismert külpolitikai okai is voltak. Az elmélet azonban kudarca ellenére is alkalmasnak bizonyult arra, hogy a domináns közjogpolitikai szemlélettel szemben tudományosan megalapozott alternatívát mutasson fel.

Az alkotmányjog-tudomány képviselőit megosztó alaki és anyagi (tartalmi) jogfolytonossági koncepción kívül Zsedényi Béla a jogbölcselet által megalkotott „*vacuum iuris*” – joghézag – elméletét alkalmazta az 1918/19-ben megszakadt jogfolytonosság, illetve a jogfolytonosság helyreállítása értelmezéséhez. A magyar állami élet és a magyar nemzeti jogrendszer egységében 1918-ban, valamint 1919-ben szakadás állott be – fogalmazott Zsedényi –, ami lehetlenné tette, hogy a „*rekonstruáló erők*” legitim úton állítsák vissza a magyar alkotmány megszakadt jogfolytonosságát.⁴³ A magyar állam legfőbb jogszabályalkotó szervei – a király és az országgyűlés – ugyanis nem vehettek részt a törvényalkotási folyamatban. „*A jognak valóságos és a jogalkalmazás semmiféle eszközével el nem tüntethető hézaga tárult fel itt a magyar alkotmányban.*”⁴⁴ A jog ennek következtében csak illegitim úton keletkezhet. Ebből azonban véleménye szerint nem következik, hogy meg kell szüntetni a szuverén állami

⁴¹ Bölöny József: A kormányzói jogkör kiterjesztésének kérdéséhez. Közjogi tanulmány. Bp., Gergely R. Könyvkereskedése, 1936. 6.

⁴² Egyed István: Mai közjogi berendezéseink. Bp., Franklin-Társulat, 1926. 47. skk.

⁴³ Zsedényi Béla: A *vacuum iuris*. Miskolc, Magyar Jövő Nyomdaüzem és Lapkiadóvállalat Rt., 1928. 25.

⁴⁴ Uo. 25.

törvényhozó szerveket, miként az sem, hogy az állami életnek meg kellene állnia. Az előbbi a magyar jogrendszer alapelveinek mondana ellent, az utóbbi viszont anarchiához vezetne. Valóságos joghézag csak az „*egységes nemzeti jogrendszer*” azon alapszabályában keletkezhet, amely „*a legfőbb normaalkotó szervek*” megjelölésére hivatott, s akkor áll elő, amikor ezek a szervek – egyebek mellett – alkotmányszerűleg nem foglalhatják el a helyüket.⁴⁵ A *vacuum iuris* addig tart, ameddig új jog nem jelentkezik. Jogüres térben legitím úton jog nem keletkezhet. „*Az a jog, amely e jogüres térben új jogként csírázik elő, szükségképpen csakis illegitim úton állhat elő.*” A *vacuum iuris* és az illegitim jogkeletkezés ezen a ponton kapcsolódik össze.⁴⁶ A kérdés ezt követően arra irányul, hogy melyik lesz az a jogszabály, amelyre alapszabályként az új jogrend felépülhet. Zsedényi véleménye szerint az a jogi norma fogja megteremteni az új jogi rendet, amely elsőként tudja maga mögé állítani „*a társadalom legerősebb fizikai hatalmát*”, és az emberi cselekményekkel szemben való következményeihez „*kényszeralkalmazással való fenyegetést is fűz.*” Ez az alapszabály kezdetben még illegitim ugyan, de idővel – a *concludens factum*okból és a *consensus populis*ből – legitimitást meríthet.⁴⁷

A közjogi provizórium egyes intézményei az idő múlásával jól érzékelhetően stabilizálódtak, miként ezt a kormányzó jogkörét kiterjesztő törvények illetve törekvések is igazolják. Az államfői hatalom gyakorlásával az 1920. évi I. tc. által ideiglenes jelleggel felruházott kormányzó számára – az 1920. évi XVII. tc., az 1926. évi XXII. tc., valamint az 1933. évi XXIII. tc. jogkiterjesztésein (pl. nemzetgyűlés, majd országgyűlés elnapolása, berekesztése, feloszlata) túlmenően – az 1937. évi XIX. tc. már a kormányzó felelőtlenségét és utódajánlási jogát is biztosította. Ezt a folyamatot a kormányzó-helyettesi méltóságot jogrendbe iktató 1942. évi II. tc. tetőzte be. Az 1937. évi XIX. tc. megalkotása idején a szakirodalom olyan javaslatokat is felvetett, amelyek már inkább egy uralkodót, mintsem egy monarchát helyettesítő ideiglenes államfőt illettek meg. Felmerült, hogy a kormányzó számára biztosítsák – régi/új gondolatként – a nemesség adományozásának a jogát⁴⁸, a törvénytelenítés jogát⁴⁹, valamint a főkegyúri jogot⁵⁰. Olyan szimbolikus értékű javaslat is

⁴⁵ Uo. 26-27.

⁴⁶ Uo. 29-30.

⁴⁷ Uo. 32-33.

⁴⁸ Polner Ödön: A kormányzói jogkör kiterjesztésének kérdése. In: Tanulmányok a kormányzói jogkör kiterjesztéséről. Klny. A Magyar Jogi Szemle 1937. évi márciusi számából. p. 12.

⁴⁹ Csekey István: A kormányzói jogkör kiterjesztése. Magyar Szemle, 1937. január. p. 14.

⁵⁰ Uo. 15.

megfogalmazódott, hogy kormányzó helyett nevezzék fejedelemnek az ideiglenes államfőt⁵¹. Az is felvetődött, hogy a kormányzó mellett *nobile officium* jellegű közjogi méltóságként ismételten töltsék be a rég letűnt nádori tisztséget is.⁵² Jóllehet, ezek az elgondolások lekerültek a napirendről, találónak tűnik Adolf Merkl bécsi közjogász-professzor megállapítása, aki Magyarország államformáját éppenséggel a kormányzó sajátos státusza miatt már a '20-as években monarchikus színezetű köztársaságként jellemezte. „Az előrelátó politikai szem láthatja már a királyság körvonalait, a jogász szem, amely tekintetét a már érvényben lévő jogszabályokra irányozhatja csupán, azonban nem lát egyebet, mint köztársaságot. Olyan köztársaságot, amelynek erősen arisztokratikus színezete van; olyan köztársaságot, amely a kormányzónak kétségkívül az uralkodóéhoz hasonló sajátos jogállása folytán jogilag is elég közel áll a monarchiához vagy legalább is a prezidenciális rendszerű köztársasághoz.”⁵³

Az alkotmányjog-tudomány művelői közül ugyanakkor nem mindenki tartotta alkotmányjogi szempontból igazolhatónak a kormányzói jogkör kibővítését. Bölöny József a '30-as évek közepén kifejezetten azon a véleményen volt, hogy alkotmányjogi érvekkel nem támasztható alá a kormányzói jogkör kiterjesztése. Az alkotmány alapelvei ugyanis korlátokat emelnek a törvénytisztelet, a nemességadományozás, valamint a főkegyúri jog gyakorlásának kormányzóra történő kiterjesztése elé.⁵⁴

A közjogi provizórium paradoxonai és dilemmái

A közjogi provizórium megmerevedését, a jogfolytonosság következetes – az alakosság kritériumait is figyelembe – vevő helyreállításának elmaradását, valamint az államforma körül kialakult paradox helyzetet egyes alkotmányjogászok pontosan érzékelték. Erre utalnak barabási Kun József 1923-ban Concha Győzőhöz intézett sorai is. „Nagyon hibáztatom a kormányt annyiban, hogy a második nemzetgyűlés alatt még semmit sem tett az ősi alkotmány helyreállítása érdekében. Szerintem nem mentség, hogy nyomorult gazdasági helyzetünk szorul első sorban orvoslásra. Hiszen a legyőzött országokban mindenütt ugyanígy van és mégis ráérték nagyszabású alkotmányreformra. Nálunk pedig első sorban nem reformra,

⁵¹ Uo. 15.

⁵² Tomcsányi Móricz: Az alkotmányreformról. In: Tanulmányok a kormányzói jogkör kiterjesztéséről. Klny. A Magyar Jogi Szemle 1937. évi márciusi számából. p. 8.

⁵³ Merkl Adolf: A mai Magyarország államformájának kérdéséről. Jogtudományi Közlöny, 1925. március 1. p. 33.

⁵⁴ Bölöny József: A kormányzói jogkör kiterjesztésének kérdéséhez. Közjogi tanulmány. Bp., Gergely R. Könyvkereskedése, 1936. 22.

*hanem a régi biztos alapra való visszatérésre, a mostani közjogi káosz megszüntetésére, a törvények uralmára volna szükség. Nálunk ma igazában nem királyság, hanem köztársaság van, kormányzóval az élen. És úgy látszik, a provizórium definitivummá akar átvedleni.*⁵⁵ Hasonló véleményt fogalmazott meg a köztársasági államformát illetően Faluhelyi Ferenc, a pécsi tudományegyetem professzora 1926-ban megjelenő „Magyarország közjoga” című tankönyvében. Magyarország államformája kapcsán az 1921. évi XLVII. tc. ugyan rögzítette, hogy a nemzet a királyság államformáját változatlanul fönntartja – írta Faluhelyi –, ám az államfői jogkör teendőik ellátásával megbízott kormányzó hatáskörét az 1920. évi I. tc. a királyi jogkörnél lényegesen szűkebben állapította meg, hiszen a kormányzó csupán a végrehajtó hatalom feje. Ebből viszont az következik, hogy Magyarország államformája „*ma ténylegesen a köztársasági államformájú államokéhoz hasonló*”.⁵⁶ Faluhelyi professzor tehát lényegében megkülönböztette egymástól a *de jure* értelemben vett államformát a *de facto* értelemben vett államformától. Míg az előbbit a monarchiával, addig az utóbbit a köztársasággal azonosította. A Faluhelyi-féle tankönyvről írott recenziójában Egyed István egyáltalán nem tartotta szerencsésnek annak hangoztatását, hogy hazánk államformája a köztársasági államformához hasonlatos. Álláspontja szerint ugyanis a kormányzó jogállása a „*meg nem koronázott király*” jogállásából vezethető le, amiből viszont aligha lehet az államforma „*átmeneti*” köztársasági jellegére következtetni.⁵⁷

Dilemmák természetesen a provizórikusnak szánt jogintézmények oktatásával kapcsolatban is felmerültek, miként ezt barabási Kun József egyik 1924-ben Concha Győzőhöz intézett levele is sejteti, hiszen az alábbi sorokból elég egyértelműen kiderül, hogy a levélíró nem azonosult a közjogi provizórium állandósulni látszó jogintézményeivel. „*...már az első előadásomban hangoztatom (és évközben is folyton ismétlem), hogy jelenleg a közjogi provizórium állapotában élünk, miután történeti alkotmányunk alapintézményei (király, országgyűlés) a jogfolytonosság erőszakos megszakítása folytán egyelőre nem működhetnek, hanem funkcióikat – a viszonyok kényszere miatt – átmenetileg bizonyos kiegészítő, ideiglenes szervek (kormányzó, nemzetgyűlés) végzik. Előadásaim alapja mindig a történeti alkotmány, de emellett, illetve ezzel kapcsolatban ismertetnem kell hallgatóimmal az 1920: I. tc. alapján és óta létrejött ideiglenes berendezkedéseket is. Azt hiszem, ez minden közjogi tanárnak feltétlen*

⁵⁵ barabási Kun József levele Concha Győzőnek. Debrecen, (1923) szeptember 14. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 4811/380.

⁵⁶ Faluhelyi Ferenc: Magyarország közjoga II. kötet. Pécs, A Karl Könyvesbolt kiadása, 1926. 6.

⁵⁷ Egyed István: Új magyar közjogi kézikönyvek (Dr. Faluhelyi Ferenc és dr. Molnár Kálmán közjegoi). Jogtudományi Közlöny, 1927. február 1. p. 26.

kötelessége".⁵⁸ Mindazonáltal barabási Kun József nem írt alkotmányjogi tankönyvet, egyetemi előadásairól azonban a '30-as években sokszorosított jegyzetek készültek, amelyek a közjogi provizórium addigra már több irányból is módosított alapintézményeit kritikai él nélkül mutatták be, illetve elemezték.⁵⁹

A közjogi provizórium első évtizedének lepergése idején a jogfolytonosság helyreállítása illetve az alkotmányos jogrend ideiglenessége kérdésében érdekes vita bontakozott ki Molnár Kálmán és Polner Ödön között. A vitát Molnár Kálmán továbbfejlesztett alaki jogfolytonossági koncepciója váltotta ki. A kiindulópont természetesen változatlan maradt. „*A jogfolytonosság lényege az, hogy a jogszabályok alkotása, változtatása és eltörlése csupán az alkotmány értelmében arra hivatott tényezők által eszközölhető, amint ezt már az 1791: XII. tc. félremagyarázást kizáró világossággal leszögezett: A törvények alkotásának, eltörlésének és magyarázásának joga Magyarországon a törvényesen megkoronázott királyt és az országgyűlésre törvényesen összesereglett karokat és rendeket közösen illeti meg, s másképp nem gyakorolható*".⁶⁰ Az 1920-as évek alkotmányjogi törekvései, a mindezeket tükröző törvényhozási aktusok viszont egyértelműen arra utaltak Molnár professzor szerint, hogy a kormányzati tényezők a maguk részéről a jogfolytonosságot lényegében megvalósultnak tekintették. Ha nem is alaki, de anyagi (tartalmi) értelemben. A közjogi irodalomban is megjelentek olyan nézetek, amelyek elismerték ugyan, hogy az alaki jogfolytonosság az akkori idők kényszerhelyzete miatt formálisan megszakadt, ám miután a nem alkotmányszerűen létrehozott nemzetgyűlés „*alkotmány szellemét*” és elveit tükröző törvényi rendelkezéseit „*a jogi közmeggyőződésen alapuló szokásjog legalizálta*”, lényegében helyreállt az anyagi (tartalmi) értelemben vett jogfolytonosság.⁶¹ Mindezek a körülmények az alaki jogfolytonosság korrekcióját, pontosítását, illetve továbbfejlesztését igényelték. Ennek jegyében alkotta meg Molnár Kálmán a kettős jogrend elméletét, amelyet elsőként „*Alkotmányos jogrendünk és a közjogi provizórium*” címen 1926-ban közzétett írásában foglalt össze. Nézeteit utóbb „*A Szent Korona-tan kifejlődése és mai jelentősége*” címmel 1927-ben tartott előadásában, a „*Magyar közjog*” 1929-es kiadásában, valamint „*A*

⁵⁸ barabási Kun József levele Concha Győzőnek. Debrecen, 1924. február 15. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 4811/394.

⁵⁹ Közjog. (Dr. barabási Kun József egy. ny. r. tanár úr magyarázatai alapján.) Debrecen, Jogi előkészítő, é. n., p. 1-234.

⁶⁰ Molnár Kálmán: Alkotmányos jogrendünk és a közjogi provizórium. Pécs, Dunántúl Rt. Egyetemi Nyomdája, 1926. 8.

⁶¹ Tomcsányi Móricz: Magyarország közjoga. Második bővített és átdolgozott kiadás. Bp., Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1932. 354-357.

jogfolytonosság helyreállításának jogelvi szükségessége és lehetősége” címmel 1930-ban a Szent István Akadémián tartott székfoglaló előadásában ismételte, illetve erősítette meg.

A megingathatatlan kiindulópontnak tekintett alaki jogfolytonosság alapján Molnár Kálmán a továbbgondolást elősegítő következtetéseket vont le. Ezek közül az első arra irányult, hogy a jogfolytonosság kérdése csak az „*írott jogfejlődéssel*” szemben vetődhet fel, miután kizárólag az írott jogfejlődés alkotta a szabályokat, hiszen a szokásjogot nem „*alkotják*”, hiszen a szokásjog „*felbukkan, előáll, terem*”. Amikor az írott jogfejlődés folytonossága megszakad – érvelt Molnár professzor –, és a „*régi rend romjain új rend keletkezik*”, ezt a kezdetekben jogalappal nem rendelkező új rendet „*a jogi közmeggyőződés*” – vagyis a szokásjog – „*szentesítheti*”, igaz, ezzel a jogfolytonosság „*elszakadt fonala*” nem kapcsolódott össze. Az így létrejövő „*új rend*” nem a régin alapszik. „*Itt nem a jognak a folytonosságáról, csupán az időbeli folytatásáról beszélhetünk.*” A második következtetés pedig arra a korábbiakban is hangoztatott szempontra vonatkozott, miszerint a jogfolytonosság a jogalkotásnak merőben alaki kérdése, aminek a jogszabály tartalmához semmiféle köze sincs.⁶² A jogfolytonosság Magyarországon az 1918-as forradalom következtében megszakadt, s azt a forradalmi „*rémuralom*” megszűnése után sem lehetett helyreállítani. A jogrendben egyfajta vákuum keletkezett. Ám ha nem is működhetnek az államhatalom jogszerű főszervei, maga az államélet nem állhat meg, hiszen „*a naponkint felmerülő szükségletek kielégítést, a jogkérdések megoldást követelnek.*”⁶³ Az a szerv pedig, amely ebben az állami szükséghelyzetben az államhatalmat magához ragadva képes az állam szétesését megakadályozni, „*nem vét az alkotmány ellen, nem sérti meg azt, még ha nem is a jog strikt normái szerint cselekszik.*” Ennek az új „*szükségbeli*” szervnek a működése mindaddig nem jogellenes, ameddig „*nem gátolja a nálánál erősebb joggal bíró olyan szervnek a működését, amely az ő munkáját egyébként elvégezhetné, és nem mellőz olyan jogszabályokat, amelyek érvényesülésének egyébként nem volna akadálya.*”⁶⁴ Amennyiben az ilyen „*szurrogát szerv*” a működése céljából azt tűzi ki, hogy a jogszerű szervek útjából elhárítsa az akadályokat, és előkészítse, hogy a jogszerű szervek a hatalmat ismételten a kezükbe vehessék, az ilyen szerv működését a jogszerűség szempontjából nem lehet kifogásolni.⁶⁵ Molnár Kálmán álláspontja szerint ezen az alapon vette a kezébe a hatalmat a kormány 1919. augusztus 7-én, majd az

⁶² Molnár Kálmán: Alkotmányos jogrendünk és a közjogi provizórium. Pécs, Dunántúl Rt. Egyetemi Nyomda, 1926. 9.

⁶³ Uo. 10.

⁶⁴ Uo.

⁶⁵ Uo.

ennek a kormánynak a „közreműködésével” 1920-ban létrejött nemzetgyűlés is.⁶⁶ Ezeknek a szurrogát szerveknek az átmeneti működése idején természetesen vetődik fel az „állami életnyilvánulások” jogszerűségének a kérdése, hiszen figyelembe kell venni egyrészt a jogszerűség minden kellékével létrejött, jogszerűen hatályon kívül nem helyezett, ám érvényesülni nem tudó „ősi alkotmányjogot”, másfelől viszont érvényesülnek azok a jogalkotásnak nem az alkotmányban előírt rendje szerint keletkezett szabályok, amelyekhez viszont az élet igazodik.⁶⁷ A közjogi provizórium időszakában az „ősi alkotmányjog” érvényesülni nem tudó szabályai mindaddig jogszabályok maradnak, ameddig azok érvényét az „alkotmányszerű törvényhozás”, vagy szokásjogi úton az erre irányuló „jogi közmeggyőződés” meg nem szünteti.⁶⁸ Nehezebben eldönthető kérdés viszont, hogy az érvényesülő jogszabályokon alapuló új rend jogi rendnek tekinthető-e, vagy sem. Miután ezeket a szabályokat nem alkotmányszerű törvényhozó szerv alkotta, írott jognak nem tekinthetők, de kérdéses, vajon szokás útján nem nyertek-e alapot?⁶⁹ Molnár Kálmán úgy látta, hogy éppen a „jogi közmeggyőződést” tükröző szokásjog által nyert jogalapot, illetve elismerést a közjogi provizórium jogrendje. *„Mindenki érezte, hogy a régi jogot minden átmenet nélkül momentán visszaállítani nem lehet, mindenki belátta, hogy addig is, míg ez lehetségessé válik, valami rendet mégis kell teremteni, s az általánosan elismert szükséghelyzet hamar kiváltotta az új rendet joggá emelő közmeggyőződést”.*⁷⁰ Az alkotmányszerű törvényhozó szerv helyett működő nemzetgyűléssel szemben ugyanakkor korlátozások érvényesülnek. A nemzetgyűlés egyrészt ideiglenes jelleggel csak addig működik, amíg megteremtődik a lehetősége a régi alkotmányos jogrend visszaállításának, másrészt viszont csak olyan irányú tevékenységre kapott szokásjogi felhatalmazást, amely a régi jogrend visszaállítására, nem pedig annak lerombolására irányul. A provizórikus jogrendet jogi kötelező erővel felruházó szokás pedig nem törvényrontó, hanem törvénytöltő szokás.⁷¹ Molnár Kálmán álláspontja szerint a nemzetgyűlés – noha a magyar állam „legmagasabb szerve” – nem tekinthető szuverénnek, mert ideiglenes jellegű, ezen túlmenően pedig nem rendelkezik korlátlan akarat-elhatározási szabadsággal.⁷² Konklúzióként megállapította, miszerint Magyarországon két közjogi jogrend alakult ki, pontosabban élt egymás mellett: a vis major miatt átmenetileg érvényesülni nem tudó „ősi

⁶⁶ Uo. 11.

⁶⁷ Uo. 15.

⁶⁸ Uo. 17.

⁶⁹ Uo. 17-18.

⁷⁰ Uo. 21.

⁷¹ Uo. 23-24.

⁷² Uo. 26.

alkotmányos jogrend” és a hétköznapokban érvényesülő „*ideiglenes és rendkívüli jogrend*”, amelynek viszont az a hivatása, hogy a jogi anarchiát elkerülve elősegítse a rendes mederbe való visszatérés útját.⁷³ Ebből következően pedig a „*provizórikus jogrend*” is valóságos jogrendnek, a nemzet szokásjogi megnyilvánulásán nyugvó, szurrogát jogrendnek minősül, amelynek az állampolgárok mindaddig engedelmességgel tartoznak, ameddig ez a jogrend az „*ősi alkotmányos jogrend*” visszaállításának az útját, azaz a jogfolytonosság helyreállítását egyengeti.⁷⁴ Így viszonyul egymáshoz a „*nyugvó*” vagy „*virtuális*” jogrend a „*kisegítő*”, vagy „*aktuális*” jogrendhez.⁷⁵

A jogfolytonossági elmélet továbbfejlesztése során tehát maga az alaptétel nem sérült meg. Molnár Kálmán változatlanul úgy látta, hogy az alaki jogfolytonosság nem állt helyre Magyarországon, és célként továbbra is alaki jogfolytonosság helyreállítását tekintette. Változás annyiban következett be, amennyiben a kettős jogrend elméletével az átmenetileg érvényesülni nem tudó „*ősi*” alkotmányos jogrend mellett elismerte az 1920 óta létrejött provizórikus jogrend szokásjogi alapú érvényét, még ha az alakiságok terén áthidalhatatlannak tűnő fenntartásai maradtak is. Nem vonta kétségbe az első nemzetgyűlés legitimitását sem, „*csupán*” a törvényhozó testület szuverenitásának teljességét kérdőjelezte meg.

Molnár Kálmán továbbfejlesztett jogfolytonossági koncepcióját Polner Ödön többszörösen is bírálta. Azt ugyan elismerte, hogy az alkotmányos jogrend alapja a szokásjog, azt azonban vitatta, hogy a „*közmegegyezés*” a Molnár Kálmán által említett korlátozásokra irányult volna. Az 1920. évi I. tc., valamint a nemzetgyűlés által elfogadott további törvények ugyanis nem tekintendők olyan átmeneti törvényeknek, amelyek csak addig maradnak hatályban, ameddig a régi alkotmányos jogrend nem áll helyre. Az erre irányuló magyarázatokat „*erőszakoltnak*” és „*önkéntesnek*” tekintette, hiszen a nemzetgyűlés összehívását elhatározó rendeletekben nyoma sincs annak, hogy a nemzetgyűlést korlátozott hatáskörrel kívánták volna felruházni. A nemzetgyűlést a közmegegyezés által minden korlátozás nélkül elfogadva, a nemzeti szuverenitást képviselő szervként választották meg.⁷⁶ Vitatta továbbá, hogy az 1920. évi I. tc.-nek a régi jogrend változatlan helyreállítása lett volna a célja, hiszen a törvény indokolása általában tett említést az alkotmányosság helyreállításáról, vagyis arról,

⁷³ Uo.

⁷⁴ Uo. 28-29.

⁷⁵ Lásd Molnár Kálmán: Magyar közjog. Harmadik kiadás. Pécs, Danubia kiadás, 1929. 720-743.

⁷⁶ Polner Ödön: Jelenlegi alkotmányos jogrendünk ideiglenességének kérdése. Jogállam, 1931/1. szám. 81-83.

hogy az ország ügyeit „ismét népi képviselői szerv intézze s nem különféle néven nevezett és önmagukat megalkotott kormányok”.⁷⁷ Az alkotmányosság tehát a nemzetgyűlés összehívásával lényegében helyre is állt. Az 1920-ban megválasztott nemzetgyűlés – összegezte álláspontját Polner professzor – „nemcsak ideiglenes, kiegészítő jogrend megalkotására és csak a régi alkotmány változatlan visszaállíthatásának előkészítésére jogosult, hanem jogosult olyan intézkedések megtételére is, melyek a régi alkotmányon végleges módosítást tesznek.”⁷⁸ Egyik másik írásában pedig arra mutatott rá, hogy az 1920-ban, majd 1922-ben megválasztott nemzetgyűlések a kétségkívül ideiglenes jellegű kormányzói álláson és szervezeten kívül lényegében minden további alkotmányjogi kérdést rendeztek. „Megoldották az államforma kérdését, visszaállították a királyságot s megnyitották az útját annak, hogy az, ami régen volt, nemzeti legyen; megalkották az új választójogi törvényt s megreformálták a régi országgyűlés felsőházát; mindez pedig nem tabula rasa, nem papírgyártmány újonnan kigondolt teóriák alapján hanem a gyakorlati lehetőség által adott módon visszatérés a múlthoz”.⁷⁹ Az „ősi jogrend” tehát Polner Ödön szerint helyreállott, a szakadás folytán keletkező seb begyógyult, még akkor is, ha az 1920. évi I. tc. és a későbbiekben elfogadott törvények által hangsúlyozottan nem módosított intézmények mindegyike nem is kezdte meg a működését.⁸⁰

Viszonzásában Molnár Kálmán továbbra is a provizórikus jogrend ideiglenessége, egyúttal a „régis jogrend” helyreállításának szükségessége mellett érvelt. Az 1920-ban megalakult – általa „szükségbeli” szervnek minősített - nemzetgyűlést továbbra sem tekintette az alkotmányjog keretei között megalakult törvényhozó testületnek. Azt azonban elismerte, hogy az állampolgárok az átmenet ideje alatt „alkotmányszerű” engedelmességgel tartoznak az „új jogrend” iránt.⁸¹

Kettejük vitája azt igazolja, hogy még a '20-as '30-as évtized fordulóján sem csillapodtak le a szakmai kedélyek a közjogi provizórium jogalapját és megítélését illetően. Az olykor teljesen nyilvánvaló véleménykülönbség ellenére ugyanakkor a vitapartnerek általában méltányolták egymás tudományos nézeteit, illetve felkészültségét. Erre utal az a tény, hogy Polner Ödön kezdeményezésére választották meg Molnár Kálmánt 1942-ben az MTA levelező tagjává. „Ő

⁷⁷ Uo. 85.

⁷⁸ Uo. 89.

⁷⁹ Polner Ödön: Jogfolytonosság és ideiglenes alkotmány. Jogállam, 1931/3-4. szám. 146.

⁸⁰ Uo.150.

⁸¹ Molnár Kálmán: A magyar jogszemlélet néhány alapvonása. Pécs, Dunántúl Pécsi Egyetemi és Nyomdai Rt., 1932. 62-73.

ugyan fontos kérdésekben velem ellentétes elvi álláspontot foglal el, mégis érdemesnek tartom őt az akadémiai tagságra és ezért már régebbi szándékom, hogy őt ajánljam.” – fogalmazott Polner Ödön egyik Kolosváry Bálinthoz intézett levelében.⁸²

A korszak közjogi paradoxonai jegyében érdekes gondolatként merült fel Buza László 1939/40. évi szegedi közjogi előadásaiban a monarchikus államforma és a provizórikus jogrend között feszülő ellentmondás kérdése, amennyiben a monarchiát és a provizóriumot egymást kizáró fogalmakként értelmezte. Magyarországon – vélekedett Buza professzor – az államfői hatalom gyakorlása tekintetében provizórium áll fenn. *„A provizóriumban foglalt rendelkezések természetesen nem lehetnek olyanok, amelyek a monarchia követelményének megfelelnek. A monarchia és a provizórium fogalma ui. szükségképpen kizárják egymást. A monarchia sohasem lehet provizórikus monarchia”.* Nem állítható – folytatta érvelését –, hogy ezek a momentumok akár jogilag, akár ténylegesen megváltoztatnák az államformát. Ez abban az esetben volna csak lehetséges véleménye szerint, ha ezek a rendelkezések nem kifejezetten ideiglenes jellegűek lennének. Buza professzor Magyarország államformáját – nyilvánvalóan az államfői tisztség választás útján történő betöltése miatt – *„demokratikus monarchiának”* tekintette, hazánkat pedig – meglepő módon – a *„modern demokratikus államok”* közé sorolta.⁸³

Az alkotmány és alkotmányjog változásai a világháború óta

A magyar alkotmányjog két világháború közötti változásait a kortársak közül többen is áttekintették: Zsedényi Béla a tételes alkotmányjogban bekövetkezett módosulásokat mutatta be⁸⁴, Lázár Andor nyugalmazott igazságügy-miniszter viszont az alkotmánypolitikára helyezte a hangsúlyt.⁸⁵ Véletlen egybeesés csupán, hogy mindkét összefoglaló 1939-ben jelent meg.

Zsedényi Béla mindenekelőtt arra az alapkérdésre kereste a választ, vajon megváltozott-e a magyar alkotmány jellege és arculata ez elmúlt évtizedek során? A határozott felelet – fogalmazott – könnyen megadható, amennyiben a magyar alkotmány jellege nem változott

⁸²Polner Ödön levele Kolosváry Bálintnak. Szeged, 1942. február 21. MTA Könyvtára Kézirattára. RAL. K. 1226. A Jogtudományi Bizottság iratai 1935-1944. 286/1942.

⁸³Magyar közjog. Dr. Buza László egyetemi ny. r. tanár úr 1939/40. tanévi előadásai nyomán összeállította dr. Markovics János egyetemi gyakornok. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 4740/1. p. 87.

⁸⁴Zsedényi Béla: A magyar alkotmányjog fejlődése 1918-tól 1938-ig. Miskolc, Ludvig István Könyvnyomdája, 1939.

⁸⁵Lázár Andor: A magyar alkotmány fejlődése a világháború óta (1920-1939). Bp., Attila Nyomda Rt., 1939.

meg, hiszen „*államformánk ma is alkotmányos, parlamentáris monarchia*”, amely a sokszázados tradíciókon épült tovább és a „*nemzeti génusz*” éltető sugarainak melegénél fejlődött.⁸⁶ Alkotmányunk mindeközben ellen is állt az „*új kor eszméinek*”, illetve a „*győzelemretörő új világnézeteknek*”. A vizsgált időszakban bekövetkezett változásokat Zsedényi professzor a hatalmi ágak összefüggésében mutatta be. A törvényhozó hatalom vonatkozásában három nagyjelentőségű alkotmányreform emelhető ki: az államfői teendők ideiglenes ellátása céljából életre hívott kormányzói intézmény kiépülése, a kétkamarás országgyűlésre történő áttérés, valamint a választójog törvényi szintű szabályozása. Amíg a törvényhozó hatalom szervezete tekintetében lényeges változások történtek, addig a végrehajtó hatalom szervezetében az alkotmányt is érintő módosulások nem következtek be.⁸⁷ A kormányzást illetően Zsedényi Béla a végrehajtó hatalom jogalkotási hatáskörét a törvényhozás rovására kibővítő ún. felhatalmazási törvényeket – az 1924. évi IV. tc.-t, valamint az 1931. évi XXVI. évi tc.-t – emelte ki. A harmadik hatalmi ág, a bírói hatalom jogkörében azonban – meglátása szerint – nem következett be az elmúlt időszakban olyan módosulás, amely az alkotmányon lényeges változást eredményezett volna.⁸⁸ Az áttekintés végén hangsúlyozta, hogy a magyar alkotmányjog fejlődését csupán az alkotmány „*fundamentális*” kérdéseire figyelemmel vázolta fel. Az állami főhatalom szerveitől függetlenül mindazonáltal lényeges változások következtek be az alkotmányjog további területein, különösen az állampolgári jogok és kötelezettségek tekintetében. Példaként hivatkozott az állampolgársági jogban bekövetkezett változásokra, a Trianoni Békeszerződés katonai rendelkezéseivel összefüggésben az egyesülési jog 1922. évi XI. tc.-vel történt változásaira, az 1938. évi XVIII. tc.-ben rögzített sajtórendészeti szabályokra, a honvédelemről szóló 1939. évi II. tc.-re, valamint az 1938-ban, illetve 1939-ben elfogadott jogcsorbító, illetve jogfosztó ún. zsidótörvényekre. Az állampolgári jogokat korlátozó intézkedések kapcsán elismerte, hogy miközben egyik-másik törvény „*egész jelentékeny szembehelyezkedést jelent az alkotmány régi tételeivel, sőt alapelveivel*”, ezek a rendelkezések teljes határozottsággal hordják magukon az „*új kor eszméinek, új világnézetének bélyegét.*” E kritikus megállapítás ellenére is úgy ítélte meg zárógondolat gyanánt, hogy nem változott meg a magyar alkotmány arculata. „*Sőt ellenkezőleg, éppen az alkotmányjog legutóbbi fejlődéséből egész világosan megállapítható, hogy az a magyar nemzeti lélek, amely diadalmasan vívta meg a maga nagy harcát a baloldali forradalmakkal*

⁸⁶ Zsedényi Béla: A magyar alkotmányjog fejlődése 1918-tól 1938-ig. Miskolc, Ludvig István Könyvnyomdája, 1939. 3.

⁸⁷ Uo. 10.

⁸⁸ Uo. 11-12.

*és a kommün pusztításában összeomlott állami jogrend romjain phönixmadárként elevenítette újra az ezeréves ősi magyar alkotmányt, a legújabb időkben magyar földön is meggyökeresedett és kiteljesedett parancsuralmi elgondolásokkal szemben is eredményesen vette fel a nagy harcot és az új kor új eszméinek értékes anyagát és mellőzhetetlen konzekvenciáit a magyar alkotmány bástyaiba illesztette, illetve azok között számolta fel.*⁸⁹ Vagyis a magyar alkotmányjog lényegében úgy számolta fel a „parancsuralmi” rendszerek elgondolásait, hogy interiorizálta azokat.

Lázár Andornak, a másik áttekintés szerzőjének, annyiban mindenképp eltérő volt a nézőpontja, hogy az alkotmányjogi reformok egy részének – miként az 1937. évi XXVII. tc.-nek, valamint az 1937. évi XIX. tc.-nek – a tető alá hozatalában igazságügy-miniszterként kivette a részét. *„1932 őszétől 1938 tavaszáig voltam Magyarország igazságügy-minisztere s ezen állásomból kifolyólag a magyar alkotmány őre. Ezek a törvényalkotások miniszterségem korába esnek s így nem lehet csodálni, ha olyan szeretettel – és talán elfogultsággal is – beszélek róluk, mint az apa szokott beszélni gyermekeiről.*”⁹⁰ További fontos körülmény – bár erre a szerző nem utalt -, hogy Gömbös Gyula miniszterelnöksége idején éppenséggel Lázár Andor volt egyike azon kormánytagoknak, akik felemelték a szavukat a kormányfő autoriter irányba hajló közjogi reformjaival szemben.⁹¹ Lázár Andor kiindulópontja szerint a nagy történelmi válságokat átélő nemzetek gyakorta jutottak arra a következtetésre, hogy a válságból kivezető utat az alkotmány gyökeres átalakítása segítheti elő. Magyarország azonban az 1918/1919-es összeomlás után felismerte, hogy *„rég* alkotmánya” a legnagyobb sorscsapások után is alkalmas az *„új fejlődés, új erő, új nemzeti nagyság”* kiépítésére.⁹² Érhatték Magyarországot eszmeáramlatok keletről, illetve nyugatról, a magyar nemzet hű maradt az alkotmány *„lelkek mélyében”* gyökerező *„nemzeti tartalmához”*, és ha fejlesztette is az alkotmányt, nem az idők pillanatnyi, hanem állandó jellegű változásaihoz alkalmazkodva védte, fejlesztette alkotmányát.⁹³ Az áttekintés Zsedényi Béla összefoglalójától eltérően hallgatott azokról az állampolgári jogokat korlátozó törvényekről, amelyeket visszafogott értékelés sem tartott kompatibilisnek a magyar alkotmány szellemével, miként a végrehajtó hatalom rendeletalkotási körét a törvényhozás rovására minden korábbinál szélesebb körben biztosító 1939. évi II. tc. rendelkezéseit is sűrű hallgatás övezte. A magyar alkotmány

⁸⁹ Uo. 1939. 12.

⁹⁰ Lázár Andor: A magyar alkotmány fejlődése a világháború óta (1920-1939). Bp., Attila Nyomda Rt., 1939. 14-15.

⁹¹ Gergely Jenő: Gömbös Gyula. Politikai életrajz. Bp., Vince Kiadó, 2001. 242-246.

⁹² Uo. 10.

⁹³ Uo. 16.

intézményeiről Lázár Andor által festett kép idealisztikusabbnak tűnik a valóságosnál, miközben az áttekintés zárómondata egyértelmű állásfoglalás a totalitárius, illetve autoriter intézményekkel szemben. *„Nincs kormányzás a kormányzottak részvétele nélkül, nincs jog kötelesség nélkül, és nincs hatalom felelősség nélkül.”*⁹⁴ Az igazságügyi tárcától Lázár Andor a Darányi-kormányzat utolsó hónapjaiban, a hitleri Németország, illetve a hazai szélsőjobboldal felé tett politikai illetve törvényhozási gesztusok miatt mondott le. Miként távozásának okairól évtizedekkel későbbi visszaemlékezéseiben fogalmazott: *„A nagy megalkuvás, a megalázkodás Hitlerék előtt, a magyar tradíciók feladása, s a zsidó kérdésnek a humanizmussal ellentétes módon történő kezelése nemzetünk jövőjét fenyegeti”*.⁹⁵ A minisztersége idején elfogadott alkotmányjogi reformokra pedig úgy emlékezett vissza, hogy a törvény-előkészítés folyamán többek között az egyetemek közjogász professzoraival folytatott megbeszélések abban a meggyőződésében erősítették meg, hogy *„ezeket a kérdéseket is csak a régi magyar alkotmányosság időálló szabályaival összhangban, azoknak némi fejlesztésével, de minden idegen, a magyar alkotmányossággal nem egyező felfogás mellőzésével kell megoldani”*.⁹⁶ Mindezekből egyértelműen kitűnik, hogy a történelmi múltban gyökerező nemzeti konzervatív alkotmány szemlélet híveként Lázár Andor óvakodott a kibontakozó az új közjogi irány intézményeinek az átvételétől, és amikor egyes intézmények átvételét immáron a kormányzat szorgalmazta, lemondott tisztségéről és visszavonult a politikai élettől.

A két világháború közötti alkotmány-, illetve alkotmányjog-fejlődést áttekintő egykorú összefoglalások csekély teret szenteltek a polgári és politikai szabadságjogokat sarokba szorító, egyes esetekben felszámoló alkotmányjogi intézkedéseknek, valamint az amúgy is behatárolt keretek között működő parlamentarizmus mozgásterét tovább szűkítő ún. felhatalmazási törvények alkotmányjogi vonatkozásainak. A polgári és politikai szabadságjogokat érintő változásokat átfogó jelleggel Goltner Dénes egyetemi magántanár 1939-es jogállapotot tükröző kéziratban fennmaradt előadásjegyzetei foglalták össze. Áttekintése nemcsak a tételes jogi változásokat, hanem a szabadságjogokkal összefüggő dogmatikai kérdéseket is érintette, különös figyelemmel a Németországban 1933-tól érvényesülő szemléleti és szabályozási változásokra.⁹⁷ Az új honvédelmi törvény, az 1939.

⁹⁴ Uo. 16.

⁹⁵ Lázár Andor: *Visszaemlékezéseim*. Bp., 1995. 265.

⁹⁶ Uo. 239.

⁹⁷ A szabadságjogok tana a magyar közjogban. Dr. Goltner Dénes egyetemi magántanár úr előadásainak vázlatai. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 4740/4. p. 1-31.

évi II. tc. felhatalmazási klauzulájával összefüggő alkotmányossági szempontokkal ugyanakkor Egyed István foglalkozott behatóbban, ám a hangsúlyt érzékelhetően az alkotmányossági aggályok eloszlatására helyezte. Az 1939. évi II. tc. annyiban kétségtelenül „*a totális háború*” igényeit volt hivatva kiépíteni – ismerte el –, hogy nemcsak sok terhet ró a polgári lakosságra, hanem a polgári lakosság bevonásával is számol. „*De az új törvény nem jelent totalitást olyan értelemben, mintha az állami mindenhatóságot és korlátlanúságot vezetné be.*” Jóllehet az 1939. évi II. tc. kiterjesztette a kötelezettségek mértékét, mégis illeszkedik a jogállami keretekhez, és nem jelenti az új közjogi irány érvényesülését, amely idegen lenne a magyar alkotmányos felfogástól.⁹⁸ A törvénycikk rendelkezései – egyebek mellett – a korábbiaknál szélesebb körben állapították meg a kivételes hatalom igénybevételének jogalapját, kiterjesztették annak tartalmát, s kibővítették a kivételes hatalom alapján megtehető intézkedések körét is.⁹⁹ Ezeket a rendelkezéseket nem ellensúlyozhatta, de némileg korlátozhatta, hogy a kivételes hatalom körében elfogadott rendeleteket utóbb a törvényhozás ún. 36-os országos bizottsága elé kellett utólagos véleményezésre beterjeszteni. A 36-os bizottság a bemutatott rendeletek célszerűségét és helyességét vizsgálhatta, határozata azonban nem érintette sem a rendelet hatályát, sem pedig annak végrehajtását. Azt azonban Egyed István is elismerte, hogy a rendkívüli felhatalmazások közelebb vitték a magyar alkotmányt azokhoz a tekintélyi elvek szerint berendezett államokhoz, amelyekben a minisztériumot „*teljesen korlátlanul*” illette meg a törvényalkotás joga. E korlátlanúságot a felhatalmazás időtartama behatárolta ugyan és bizonyos jogorvoslati lehetőségek – pl. bírói jogvédelem – is rendelkezésre álltak.¹⁰⁰ Egyed István szándéka összességében arra irányult, hogy a honvédelmi törvény által biztosított rendkívüli felhatalmazásokat megkísérelje összhangba hozni a „jogállami” keretekkel.

Az alkotmányjog-tudomány kutatásának irányai

Az alkotmányjog-tudomány természetesen akkor kapott lendületet, amikor – miként ezt fentebb is érzékeltettük – alapvető fontosságú alkotmányjogi kérdések kerültek a törvényhozás, illetve a napi politika napirendjére. A két világháború közötti évtizedekben két ilyen időszakot emelhetnénk ki: az 1920-as évek első felét, valamint az 1930-as évek második felét. Az 1920-as évek első felének alkotmányjog-tudományi irodalmát leginkább az

⁹⁸ Egyed István: Az új honvédelmi törvény. Különlenyomat a Magyar Jogászegyleti Értekezések 1940. évi 3. számából. Bp., Attila-nyomda Rt., 1940. 7. Ezt a véleményét még évekkel később is fenntartotta. Lásd A mi alkotmányunk. Bp., Magyar Szemle Társaság, 1943. 347.

⁹⁹ Uo. 23.

¹⁰⁰ Uo. 27. ssk.

ideiglenes törvényhozó szervként 1920-ban életre hívott nemzetgyűlés jogalapja és hatásköre¹⁰¹; a királykérdés¹⁰², ezzel összefüggésben a Pragmatica Sanctio értelmezése, a királyi trón betöltésének, valamint az uralkodói jogosítványok gyakorlásának a kérdése; a jogfolytonosság értelmezése; a kormányzói méltóság mibenléte és a kormányzói jogkör alakulása¹⁰³; a választójog szabályozása; valamint a törvényhozás második kamarájának – a felsőháznak – a felállítása¹⁰⁴ foglalkoztatta. A magyar közjogi tankönyvek első szériája szintén az 1920-as évek közepén látott napvilágot. Az 1930-as évek második felének folyamán a választójogi törvény újraszabályozását¹⁰⁵ – ezen belül is elsősorban a titkosság bevezetésével és a burkoltan jelentkező plurális választójoggal összefüggő kérdéseket –, valamint a választójogi rendelkezésekkel összefüggésben a kormányzói jogkör újabb kibővítéseit és a felsőház jogkörének kiterjesztését – amelynek eredményeként a felsőház jogköre a budget-jogtól eltekintve az egykori főrendiház jogkörével egyezett meg – kísérték élénk figyelemmel az alkotmányjog-tudomány művelői¹⁰⁶.

Az alkotmányjog leginkább az államformához és kormányformához kapcsolódó kérdésein kívül lényeges változások következtek be az alkotmányjog további területein is. Ezek közül Zsedényi Béla – anélkül, hogy a részletek tárgyalásába bocsátkozott volna – az állampolgársági jog változásait, az 1938. évi XVIII. tc.-ben foglalt sajtórendészeti szabályokat, az 1938-tól elfogadott ún. zsidótörvényeket, valamint a honvédelemről szóló 1939. évi II. tc.-t emelte ki.¹⁰⁷ Az 1937-ben és 1938-ban elfogadott alkotmányjogi reformtörvényeket ugyanakkor Molnár Kálmán kismonográfiája elemezte és értékelte. *„Az alkotmányjogi mozdulatlanság évtizede után 1937-ben és 1938-ban nagy jelentőségű közjogi reformtörvények hosszú sora jelent meg törvénytárunkban. A közjogi provizórium sarkalatos intézményei nyertek új formát, anélkül azonban, hogy a visszatérés az ősi alkotmányhoz befejeződött volna. Még mindig királyság maradtunk, amelyben a 'királyi hatalom gyakorlása szünetel' (1920. évi I. tc.).”* – fogalmazott kötete előszavában.¹⁰⁸ Molnár Kálmán elsősorban

¹⁰¹ Lásd pl. Egyed István: Nemzetgyűlés. Magyar Jogi Szemle, 1920. március 1. 129-135., továbbá Nemzetgyűlés és főrendiház. Jogállam, 1920/4. szám. 179-184.

¹⁰² Szabó István: A királyi trón betöltése körüli viták a két világháború közötti Magyarországon. Iustum Aequum Salutare, 2006/1-2. szám. 171-189.

¹⁰³ Olasz Lajos: A kormányzói jogkör. In: A magyar jobboldali hagyomány, 1900-1948. Szerk.: Romsics Ignác. Bp., Osiris Kiadó, 2009. 102-137.

¹⁰⁴ Csekey István: A felsőház kérdésének irodalma. Budapesti Szemle, 1926. 467-475. (204. kötet.)

¹⁰⁵ Csizmadia Andor: A magyar választójog alakulása. Katholikus Szemle, 1938/8. szám. 455-465.

¹⁰⁶ Csekey István: Az alkotmányjogi törvényhozás és irodalom áttekintése Magyarországon az 1937. évben.

Klly. A Jog V. évfolyama 1-2. számából. Szeged, 1938.

¹⁰⁷ Zsedényi Béla: A magyar alkotmányjog fejlődése 1918-tól 1938-ig. Miskolc, Ludvig István Könyvnyomdája, 1939. 12.

¹⁰⁸ Molnár Kálmán: Alkotmányjogi reformjaink az 1937 és 1938 években. Pécs, Danubia, 1930. Előszó.

amiatt bírálta a közjogi reformtörvények irányvonalát, mert a jogfolytonosság általa makacs következetességgel szorgalmazott visszaállítása helyett a jogalkotó lényegében megerősítette a provizórikus közjogi intézményeket.

Történeti iskola – jogdogmatizmus – dinamikus szemlélet

Az alkotmányjog-tudománnyal összefüggésben nem hagyható figyelmen kívül a tudományág művelésére hatást gyakorló felfogások, nézetek, illetve módszerek áttekintése sem. A magyar alkotmányjog-tudományt a 19. sz. második felében a német történeti-jogi iskola hatására kibontakozott történeti-jogi szemlélet uralta. Ennek megfelelően a jogintézményeket történeti köntösbe burkoltan és a nemzeti jelleg, illetve a nemzeti szellem –gyakorta az érzelmi töltetű *nemzeti génusz* kifejezés – hangsúlyozásával mutatták be. Ezt a szemléletet elsőként Nagy Ernő 1887-ben megjelenő *„Magyarország közjoga. Államjog”* című munkája igyekezett meghaladni, aki a strasburgi egyetem professzorának, Paul Laband-nak a hatására alkalmazta a jogintézmények analitikus feldolgozására irányuló jogdogmatikai szemléletet a hazai közjogtudományban. Álláspontja szerint a közjogtudomány és az élet egyaránt sürgették a közjogi intézmények dogmatikai elemzését. *„Azt hiszem (...), hogy nem állok egyedül azzal a nézettel, miszerint az államjog tárgyalásánál az un. történeti módszer kizárólagos alkalmazása nem megfelelő már. Az élet, valamint a közjogi tudomány egyaránt sürgetik a behatóbb jogi (dogmaticai) elemzést.”* – fogalmazott műve előszavában.¹⁰⁹ A közjogtudomány módszertani megújulását szorgalmazó Nagy Ernő és a hagyományos történeti szemlélet mellett érvelő Concha Győző között az 1890-es évek elején kibontakozott vita bizonyítja, hogy a történeti módszer háttérbe szorulása, ezzel egyidejűleg a dogmatikai szemlélet előtérbe kerülése nem ment zökkenőmentesen. A korabeli hazai közjogi irodalmat túlfűtött hazafiassága és tételeltsége miatt további kritikák is érték. Szászy-Schwarz Gusztáv, a római jog, valamint a kereskedelmi- és váltójog professzora a tágan értelmezett közjogi kézikönyvek fogyatékoságait a következőkben látta. *„Aki a mi közjogi kézikönyveinek felüti, annak nyomban két vonása ötlük szemébe az irodalomnak: az egyik a sok merő tételeltség, a másik a hazafias szavalás. Pedig a jogi tárgyalás mindkettőt kizárja.”* A „jogászi analízist” ugyanis sem a leíró jelleg, sem pedig a hazafias frazeológia nem pótolhatja.¹¹⁰

¹⁰⁹ Nagy Ernő: Magyarország közjoga. (Államjog). Bp., Eggengerger, 1887. Előszó.

¹¹⁰ Szászy-Schwarz Gusztáv: Jog és közjog. In: Szászy-Schwarz Gusztáv: Parerga. Vegyes jogi dolgozatok. Bp., Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., 1912. 447. skk.

Az alkotmányjog-tudomány művelői a 20. század első évtizedeiben Nagy Ernő nyomán már a kétféle módszer alkalmazására és vegyítésére törekedtek, amennyiben a magyar közjog történeti és nemzeti jellegének kidomborítása mellett hasznosították a közjog-dogmatikai megközelítést is. A szakirodalom ugyanakkor az 1920-as évek második felétől már a közjogi dogmatizmus megújítása mellett foglalt állást. Ennek a szemléleti és módszertani megújulásnak a szükségességét Csekey István vetette fel egyik, éppenséggel Nagy Ernő munkásságát méltató, egyúttal a hazai közjogtudomány helyzetét elemző tanulmányában. A hazai közjogi irodalomnak a történelmi és a jogdogmatikai módszeren túlmutatóan „*a dolgok dinamikus szemlélésére*” lesz egyre inkább szüksége, „*amely nem elégszik meg azzal, hogy az alkotmányjogi intézményeknek csak a jogi természetét állapítsa meg, hanem arra törekszik, hogy kimutassa a bennük ható s a hátuk mögött rejlő politikai és történelmi erőket*”. Csekey szerint csak ezzel a módszerrel sikerül az intézmények értelmét, célját és lényegét a maga teljességében feltárni.¹¹¹ E felvetés továbbgondolása jegyében sürgette Zsedényi Béla is a közjogtudomány új irányaként a *dinamikus szemlélet* bekapcsolásával a történelmi, politikai, bölcséleti és nemzetközi jogi háttér alaposabb kidolgozásán alapuló feldolgozásokat. Véleménye szerint Molnár Kálmán 1929-ben megjelent „Magyar közjog” című vaskos munkája már ezt a megújult és a korábbiaknál komplexebb felfogást tükrözte. „*Hogy a jogdogmatikai módszer legfőbb követelményét mennyire szem előtt tartja, arról a mű beosztása, tárgyalási rendje, a pontos lelkiismeretes precíz fogalom meghatározásokra való törekvés és a mindenkor logikusan kidolgozott, megvilágított és megokolt jogi konstrukciók tesznek tanúbizonyságot. A jelen közjogi helyzet által kikövetelt dinamikus szemlélet viszont új közjogírásunkban ily markánsan még sehol sem jelentkezett.*”¹¹² Molnár Kálmán kötete ugyanis Zsedényi Béla véleménye szerint éppen arra hívta fel a figyelmet, hogy az aktuális közjogi problémák nemcsak a gyakorlati politika, hanem az elméleti tudomány problémái is egyúttal. A szerző további érdemei közé sorolta, hogy korábban csupán elvétve használt forrásokat – parlamenti anyagokat, politikusok és államférfiak megnyilatkozásait – is beható vizsgálat tárgyává tett.¹¹³

A közjogtudomány nemzeti jellegének hangsúlyozása változatlanul fontos igazodási pont maradt. Erre hivatkozott az 1928-ban a pécsi tudományegyetemen egyetemi magántanári címre pályázó Zsedényi Béla szakirodalmi munkásságát bemutató bíráló is. A szakvélemény

¹¹¹ Csekey István: Nagy Ernő és a magyar közjogírás új iránya. Magyar Jogászegyleti Értekezések. Új folyam. XVII. kötet. 89. füzet. 1926. október. 195-196.

¹¹² Zsedényi Béla: Molnár Kálmán Magyar közjoga. Miskolc, ifj. Ludvig és Janovits Könyvnyomdája, 1931. 6.

¹¹³ Uo. 7.

kiemelte, hogy a jelölt nemcsak elméletileg képzett közjogász, hanem „*elsősorban magyar közjogász*”, akiben a magyar közjogi felfogás elevenen él. Tudományos felkészültségén túlmenően a „*lelki adottsága*” is megvan ahhoz, hogy magyar közjoggal foglalkozzon.¹¹⁴ A nemzeti géniusz kiemelése nem tekinthető pusztán öncélnak, vagy retorikai fogásnak, hiszen a nemzeti jelleg kidomborítása a két világháború közötti időszakban túl azon, hogy rendszerkompatibilis felfogás volt – nemzeti elkötelezettség nélkül aligha művelhető a közjogtudomány –, alkalmasnak bizonyult az alkotmányjog világában is megjelenő autoriter, illetve totalitárius törekvések – az ún. „*új közjogi irány*” – elméleti tompítására.

Az alkotmányjog-tudomány és az alkotmánytörténet összefüggéseire mutatott rá ugyanakkor az 1931-es Eckhart-vita, amely ugyan közvetlenül nem érintette a hatályos alkotmányjogot, hiszen eredendően az alkotmánytörténet kérdései körül pattant ki, de a jogtörténészek és történettudósokon kívül alkotmányjogászok – miként Tomcsányi Móricz, Molnár Kálmán és Egyed István – is megszólaltak az elhúzódó polémiában.¹¹⁵ A politikai vihart is kavaró Eckhart-vita jó alkalmat biztosított arra, hogy a magyar alkotmányfejlődés néhány fontos kérdéséről – miként a történeti alkotmány jelentőségéről, avagy a Szent Korona tan aktualitásáról – a szakma jeles képviselői újfent véleményt nyilvánítsanak. A vitában résztvevő közjogászok leginkább azt vetették Eckhart Ferenc szemére, hogy „Jog- és alkotmánytörténet” címen közzétett nagy ívű tanulmányában nem méltatta kellőképp a magyar alkotmányfejlődés sok évszázados múltját, intézményeit és hagyományait, ezen belül jószerint hallgatott a Szent Korona tanról is.¹¹⁶ Mindezek következtében pedig – miként Tomcsányi Móricz fogalmazott – Eckhart Ferenc írása megbolygatta a magyar közjog egyes főtételeit is, „*amelyek történeti alkotmányunknál fogva a jogtörténeti tényekre támaszkodnak*”.¹¹⁷ A közjogászok részéről érkező kritikát Eckhart Ferenc azzal hártotta el, hogy a hatályos magyar közjogról és annak tételeiről egyetlen sort sem írt, csupán a közjogászok helytelen alkotmánytörténeti szemléletét tette szóvá.¹¹⁸ A Szent Korona tanról pedig – frappáns válaszként – egy évtizeddel később külön monográfiát tett közzé.

¹¹⁴ Jelentése Dr. Molnár Kálmán egyetemi ny. r. tanárnak Dr. Zsedényi Béla habilitacionális kérelme tárgyában Pécs, 1928. május 24. 9-10. Becsatolva az 1928. június 21-i X. rendes ülése jegyzőkönyvéhez.

¹¹⁵ Lásd Kardos József: A szentkorona-tan története 1919-1944. Bp., Akadémiai Kiadó, 1985. 154-172.

¹¹⁶ Eckhart Ferenc: Jog- és alkotmánytörténet. In: A magyar történetírás új útjai. Szerk.: Hóman Bálint. Bp., Magyar Szemle Társaság, 1932. [1931.] 269-320.

¹¹⁷ Tomcsányi Móricz: A magyar közjog és jogtörténet téves szemlélete. Magyar Jogi Szemle, 1931. április. 161.

¹¹⁸ Eckhart Ferenc: A magyar alkotmányfejlődés. Magyar Jogi Szemle, 1931. május. 202.

Tankönyvek, kézikönyvek és monográfiák

A két világháború között évtizedek szerteágazó alkotmányjog-tudományi termésével nem minden kortárs volt elégedett. Bölöny József 1942-ben megjelenő „Magyar Közjog”-ában írta, hogy az 1920 óta lendületesen fejlődő szakirodalomban a terjedelmesebb munkák között inkább csak rendszeres kézikönyvek, mintsem az egyes részletkérdéseket feldolgozó monográfiák jelentek meg. „Közjogunknak számos nagyjelentőségű részletkérdése a mai napig sem nyert kimerítő feldolgozást.” – állapította meg.¹¹⁹ A kivételek között Egyed István országgyűlési összeférhetlenséget feldolgozó kötetét¹²⁰, Goltner Dénes választási bírásokról szóló monográfiáját¹²¹, valamint saját munkái közül a mentelmi jog intézményét feltáró könyvét emelte ki¹²². Bölöny elmarasztaló véleményét némiképp árnyalja, hogy a közjog részkérdéseit monografikus igénnyel feldolgozó munkák köre az általa említetteken kívül valamelyest bővebb volt. Saját kötetain kívül mindenképp megemlíthető a tágabb értelemben vett közjog területéről Zsedényi Bélának a törvényhatóságok országgyűlési képviseléről szóló monográfiája¹²³, valamint a Szontagh Vilmos által polemikus cézzal írt „Jogtudomány és jogpolitika közjogtudományunkban” című könyve is.¹²⁴ Az 1930-as évek második felében Feketekuti Mankovics László a törvények alkotmányszerűségéről, valamint a miniszterek államjogi felelősségéről tett közzé köteteket.¹²⁵ Bölöny Józsefnek az alkotmányjogi irodalom egyenetlenségét számon kérő véleménye annyiban helytálló, hogy az egyes részkérdéseket feldolgozó monográfiák visszafogott számához képest tekintélyesebb számban jelentek meg közjogi, illetve alkotmányjogi kézikönyvek, tankönyvek, összefoglalók. Ekkor adták ki – a teljesség igénye nélkül – Kmety Károly „Magyar közjog”-ának hatodik átdolgozott kötetét, Tomcsányi Móricz több kiadást megért „Magyarország közjog”-át, Molnár Kálmán vaskos „Magyar közjog”-át, Faluhelyi Ferenc kétkötetes közjogi tankönyvét, barabási Kun József és Buza László alkotmányjogi előadásjegyzeteit, ekkor

¹¹⁹ Bölöny József: Magyar közjog. I. kötet. Bp., 1942. 5.

¹²⁰ Egyed István: Országgyűlési összeférhetlenség. Közjogi és politikai tanulmány. Bp., Magyar Jogászegylet, 1937.

¹²¹ Goltner Dénes: A képviselőválasztások érvényessége feletti bírásokról alapkérdései. Szeged, 1937.

¹²² Bölöny József: Mentelmi jog. I. kötet. Bp., Gergely R. könyvkereskedése, 1937.

¹²³ Zsedényi Béla: A törvényhatóságok képviselése az országgyűlésen. Miskolc, Magyar Jövő Nyomdaüzem és Lapkiadóvállalat Rt., 1927.

¹²⁴ Szontagh Vilmos: Jogtudomány és jogpolitika közjogtudományunkban. Miskolc, ifj. Ludvig és Janovits Könyvnyomdája. 1932.

¹²⁵ Feketekuti Mankovics László: A törvények alkotmányszerűsége. Bp., Attila Nyomda Rt., 1937. Értekezések Tomcsányi Móricz egyetemi ny. r. tanár közjogi és közigazgatásjogi szemináriumából I., valamint A miniszterek államjogi felelősségének a tartalma. Bp., Attila Nyomda Rt., 1937. Értekezések Tomcsányi Móricz egyetemi ny. r. tanár közjogi és közigazgatásjogi szemináriumából II.

készültek el Polner Ödön kéziratban fennmaradt alkotmányjogi összefoglalói¹²⁶, valamint a korszak lezárása idején jelentek meg Egyed István és Csekey István Magyarország alkotmányos intézményeit bemutató monográfiái, illetve Bölöny József közjogi áttekintései.¹²⁷

Az új közjogi irány

A hazai alkotmányjog-tudományt – a jog- és társadalomtudományok többi ágához hasonlóan – behatóan vizsgálták az 1922 utáni olaszországi fasiszta és az 1933 utáni németországi nemzeti szocialista átalakulás alkotmányjogi vonatkozásait. Egykorú írásaiban Egyed István gyakorta elemezte a szerinte az elsődlegesen a parlamentarizmus válságának köszönhetően létrejövő totalitárius diktatúrák, valamint autoriter rendszerek összefoglalóan „új közjogi iránynak” nevezett megoldásait, illetve vetette egybe ezeket a megoldásokat a magyar alkotmányos berendezkedéssel. Az új közjogi irány egyik legjellegzetesebb vonásának Egyed István a parlamentarizmus háttérbe szorulásával összefüggésben a tekintélyi kormányzat előtérbe kerülését emelte ki. Tanulmányaiban nemcsak a tekintélyi kormányzat prototípusának tekintett olasz és német közjogi intézményeket mutatta be, hanem azokat az államokat is jellemezte, amelyek – miként Litvánia, Portugália, Ausztria, Észtország és Lengyelország – autoriter jellegű átalakításokat hajtottak végre. Az új közjogi szemlélet jellemző vonásait az alábbiakban foglalta össze. „*Szakítás a liberális demokratikus felfogással, a parlamentarizmussal, a pártok váltakozó uralmával, az osztályok szembeállításával, a koalíciós kormányzat rendszerével, az egyéni alapjogok túlzott hangoztatásával, a felelőtlen testületi intézkedéssel stb. stb.*”¹²⁸ Ezekkel a „negatívumokkal” szemben azonban – folytatta – bizonytalan és kiforratlan tartalmú jelszavak sorakoznak fel: „*tekintélyi kormányzat, rendiség, közérdek, egypártrendszer, fajkultusz, szociális béke stb. stb.*”¹²⁹ Úgy ítélte meg, hogy az általa bemutatottakon kívül további államok – miként Finnország, Jugoszlávia, Albánia, Törökország, Oroszország (sic!) stb. – is az új közjogi irány hatása alá kerültek.¹³⁰ A tekintélyi kormányzat megfelelő felépítése különben, hívta fel a figyelmet, „*általánosan elismert vezért és alávetésre hajlamos tömeget kíván.*” A „*magyar lélek kritikai berendezésétől*” és a nemzeti gondolkodástól azonban idegen az olyan tekintélyi

¹²⁶ Polner Ödön: Magyarország jelenlegi alkotmánya. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 4740/31., továbbá Magyar alkotmányjog. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 4740/29.

¹²⁷ A kézikönyvek és tankönyvek általában az alkotmányjog klasszikus területeit dolgozták fel: alaptanok, jogszabálytan, államterület, nép, állami főhatalom.

¹²⁸ Egyed István: Az új államrendszerek és a magyar alkotmány. In: Magyar Jogászegyleti Értekezések és Egyéb Tanulmányok. 1935/október. III. évfolyam, 12. szám. 550.

¹²⁹ Uo. 550.

¹³⁰ Uo. 560-561.

kormányzat – mutatott rá –, amely „*az önálló gondolkozást*” megsemmisíti és a politikai bírálatot a közéletből kiszorítja.¹³¹ Az 1920. évi I. tc. óta Magyarországon olyan alkotmányreformok valósultak meg – fogalmazott –, amelyeket az alkotmányossághoz való visszatérés tekintetében nem lehet eléggé méltányolni. Magyarországnak nem kellett „*idegen jelszavak*”, hanem azok hatását megelőzve, az ország különleges viszonyainak megfelelően jártak el. „*Ez a politika: a hungarizmus, amely megfelel a fasizmusnak vagy hitlerizmusnak, de teljesen eredeti és magyar. Csak ez lehet ezután is a vezetőnk.*”¹³² Összegzése szerint helytelen lenne olyan közjogi reformot kezdeményezni, amely a jogfolytonosságot megszakítaná és a jogfejlődést diktatórikus irányba terelné. „*Ne hozzunk vélt vagy átmeneti veszélyekért olyan jogszabályokat, amelyek tartósan alakítják át alkotmányunk jellegét*” – foglalta össze gondolatait.¹³³ Egyik további elemzésében akként fogalmazott, hogy az új irány körvonalait „*talán*” Magyarország látta meg elsőként, amikor a kommunizmus 1919-es bukása után „*az egész magyarság a keresztény nemzeti gondolat jegyében szervezkedett.*” Ennek a régi alapokon nyugvó új programnak pedig a nacionalizmus és a kereszténység a két alappillére.¹³⁴ Azt a kérdést is felvetette, vajon szükséges-e a magyar alkotmány reformja, különösen az új közjogi irányra jellemző újrendiség (korporációk) és tekintélyelvű kormányzat megjelenésére? Álláspontja szerint Magyarországon nem érvényesült olyan mértékben a parlamentarizmus – amúgy is csak átmenetinek tekintett – válsága, mint azokban az országokban, amelyek a parlamentarizmus „*elfajulásának*” ellenhatásaként hangsúlyozottan átmeneti jelleggel fordultak a diktatórikus megoldások felé. Óvakodni kell attól, fogalmazott, hogy ezek a rendszerek, mint eszmények szerepeljenek, nehogy a közvélemény elveszítse az alkotmányosságba és a jogállamiságba vetett hitét. Az új eszméket Magyarország a szükséges mértékben alkalmazta is – ez a megállapítás nyilvánvalóan a felsőház felépítésének újrendi, testületi, korporatív jellegére utalt. Arra azonban vigyázni kell – folytatta –, nehogy könnyelműen „*elpazaroljuk*” alkotmányos értékeinket.¹³⁵ Mindezeket a gondolatokat Egyed István a '30-as évek közepén, Gömbös Gyula miniszterelnöksége idején fogalmazta meg. A tanulmány Magyarországra utaló, a tekintélyi kormányzat elutasítására vonatkozó megállapításai – éppenséggel a Gömbös Gyula nevéhez köthető közjogi reformtörekvések irányultságára tekintettel – csak korlátozott mértékben helytállóak. Miközben Egyed professzor óvatosan fogalmazott a diktatórikus

¹³¹ Uo. 563-564.

¹³² Uo. 566.

¹³³ Uo. 566.

¹³⁴ Egyed István: Új irány a modern alkotmányokban. Bp., A „Magyar Közigazgatás” kiadása, 1935. 61.

¹³⁵ Egyed István: Reformra szorul-e a magyar alkotmány? Katholikus Szemle, 1935/2. szám. 73.

irányváltást illetően, a fasizmussal és a hitlerizmussal azonosította a követendő és – meglehetősen szerencsétlenül – hungarizmusnak nevezett alkotmánypolitikai irányvonalat. A hungarizmusra, mint követendő irányra vonatkozó álláspontját Egyed István még évekkel később is fenntartotta.¹³⁶ Véleménye és szóhasználata csak a második világháború éveiben, a fasiszta és náci terror zenitjén módosult. A korábbi alkotmányjogi munkák felhasználásával 1943-ban közzétett „*A mi alkotmányunk*” című kötetében ugyanis már egyértelműen hangsúlyozta a fasizmus, illetve a nácizmus, valamint a magyar alkotmányos berendezkedés közötti különbségeket. Függetlenül attól, hogy Magyarországot – miként fogalmazott – szoros „*érdekközösség és barátság*” fűzi a náci Németországhoz és a fasiszta Olaszországhoz – Európa két nagy totális államához –, ez a kapcsolat nem lehet befolyással a magyar állam belső rendjére. „*A magyar nemzet mindig az alkotmányosság népe volt [...]. Más nemzetek történetében az abszolutizmus rendszerint több-kevesebb szerepet játszott és sokszor nem dicstelen korszakoknak volt kerete; bennünket egész nemzeti múltunk az abszolutizmus elleni küzdelemre kötelez. A magyar gondolkodástól a diktatúra mindig idegen volt [...]; a Rákócziak, Kossuthok, Deákok nemzete ehhez a hagyományhoz nem lehet hűtlen.*”¹³⁷ Azt ugyan változatlanul fenntartotta, hogy az „*új irány körvonalait*” – amint írta – „*talán*” hazánk látta meg elsőként 1919 után, de ezúttal mellőzte a szélsőjobboldal által uralt hungarizmus elnevezés használatát, és a korábbiaktól eltérően már nem azonosította a magyar alkotmánypolitika irányvonalát a fasizmussal, illetve a hitlerizmussal. „*A magyarság nem követheti feltétel nélkül más népeknek olyan szellemi mozgalmait, amelyek az illető nemzet történetéből, külön jelleméből táplálkoznak és így teljesen nemzetiék (fasizmus, hitlerizmus); sőt ép e szellemi mozgalmak példája irányítólag mutatja, hogy nekünk is magunknak kell kidolgoznunk a magyar programot*”.¹³⁸ Egyed professzor írásai egyrészt azt sugallták, hogy a tengelyhatalmakkal kialakított katonai, gazdasági és politikai érdekszövetségnek nem kell kiterjednie az alkotmányos rendszer totális átalakítására, másrészt viszont elismert bizonyos szemléletbeli és intézményi átfedéseket a magyar alkotmányos rendszer és a totális közjogi megoldások között.

Egyed Istvánhoz hasonlóan Csekey István is behatóan vizsgálta az új közjogi irány intézményeit. Noha egyik 1936-ban közzétett írásában nem látta jogtechnikai értelemben vett akadályát annak, hogy hazánk rugalmas történelmi alkotmánya a modern tekintélyállamok

¹³⁶ Egyed István: Totális közjog és magyar alkotmány. Magyar Szemle, 1939/július. 208.

¹³⁷ Egyed István: A mi alkotmányunk. Bp., Magyar Szemle Társaság, 1943. 361.

¹³⁸ Uo. 363-364.

intézményei közül átvegye azt, „ami a kialakuló világ új rendjében maradandónak látszik”, mégsem tartotta indokoltnak, hogy Magyarország „ezer év tűzpróbáját” kiállt alkotmányát „idegen eszmék” kedvéért feláldozzák. A magyar alkotmánynak és közjogi intézményeknek ugyanis – álláspontja szerint – vonzerőt kell gyakorolniuk az elszakított területek lakossága felé. „Ezt pedig nem szabad csökkenteni az alkotmányosság és az önkormányzat korlátozásával.”¹³⁹ Évekkel később, 1943-ban megjelenő „Magyarország alkotmánya” című kötetében amellet érvelt, hogy Magyarországnak – miként erről lentebb még szó esik – a saját „ősi alkotmányos intézményeit” kell továbbfejlesztenie, és semmi szüksége sincs arra, hogy „idegen kísérleteket” importáljon. Az „idegen kísérletek” kifejezés alatt nyilvánvalóan a német nemzeti szocializmus és az olasz fasiszmus közjogi megoldásaira célzott. Véleménye szerint a fasiszmus és a náciizmus sem idegenből, hanem önmagából, a saját nemzeti múlt intézményeiből termelte ki „az új állami és társadalmi életformáikat”. Ami azonban náluk még csak „kísérlet,” azt Magyarország már régen megvalósította.¹⁴⁰ Azaz amiatt sincs szükség az olasz, illetve német közjogi intézmények recepciójára, mert azokat a hazai alkotmányfejlődés már kitermelte magából.

Az autochton alkotmányfejlődés hangsúlyozása egymásnak némiképp ellentmondó funkciókat töltött be: egyrészt a totális, illetve autoriter államok közjogi szemléletével szembeni távolságtartásként és tartózkodásként értelmezhető, másrészt viszont annak igazolására is megkísérelték felhasználni, miszerint a hazai alkotmányfejlődés a Magyarországgal szövetséges tengelyhatalmakat időben megelőzve vezetett be saját elhatározásából olyan intézményeket, amelyek egyébként az új közjogi irányvonal megoldásait tükrözték.

Az új közjogi irány előtti behódolást az alkotmányjog-tudomány meghatározó képviselői közül a leghatározottabban Molnár Kálmán utasította vissza. A „Van-e még magyar géniusz?” címen 1938. nyarán megjelenő írásában alkotmánytörténeti alapról kiindulva érvelt a közjogias magyar és a magánjogias német állameszme közötti áthidalhatatlan különbségek mellett. A germán és a szláv világ közé beékelődő magyarság azért is maradhatott meg, mert „csontig-velőig átítatott bennünket a magyar és a germán államalkotó ideológia közötti különbségnek tudata”.¹⁴¹ „A hatalomszerzésre magának harcosokat biztosító germán Führer és a vérszerződésben a köz szolgálatára lekötött honfoglaló Árpád vezér olyan beszédesen

¹³⁹ Csekey István: A tekintélyállam és a magyar alkotmány. Jog, 1936. június. 84-86.

¹⁴⁰ Csekey István: Magyarország alkotmánya. Bp., Renaissance Könyvkiadó, 1943. 20-21.

¹⁴¹ Molnár Kálmán: Van-e még magyar géniusz? Bp., 1938. 3.

fémjelezték a két külön eszmevilágot, hogy ezt a magyarság előtt elhomályosítani nem lehetett.”¹⁴² Noha nagyot fordult a világ azóta, a függetlenségnek és a fennmaradásnak a záloga továbbra is abban keresendő, hogy a magyarok „az egyetemes emberi eszmét sajátos elgondolásban, más népek államfelfogásától különböző, de az egész emberiség szempontjából értékes nemzeti formában” valósítják meg.¹⁴³ A totális államrendszerek hazánkban is megkísérelt „majmolását” ugyanakkor amiatt is tartotta veszélyesnek, mert a totális eszméknek történő behódolás az önálló államként való fennmaradás alapjait ingatja meg. Mert mi szükség lehet az önálló magyar államra, ha nincs külön magyar „államszervező géniusz”?¹⁴⁴ Molnár Kálmán a kor divatos eszméivel szemben a nemzeti önállóság és függetlenség közjogi biztosítékát tehát a „nemzeti géniust” – nemzeti szellemet – kifejező illetve megtestesítő közjogi intézmények megőrzésében látta.

A totális közjogi intézmények beszüremkedésével szembeni nyílt ellenállásra ritkán került sor az alkotmányjog-tudomány képviselői részéről. Ezek közé a kivételek közé tartoztak a magyar jogrendbe 1938-at követően beépülő, az állampolgári jogegyenlőség elvét felrúgó, diszkriminatív rendelkezéseket kodifikáló, faji szemlélettől átítatott ún. zsidótörvények elleni tiltakozások. Az alkotmányjogászok közül Molnár Kálmán és Polner Ödön emelték fel a szavukat a kirekesztő törekvésekkel szemben. „A társadalmi és gazdasági élet egyensúlyának hatályosabb biztosításáról” szóló – közkeletű nevén – első zsidótörvény képviselőházi vitája nyitányakor, 1938. május 5-én hangsúlyozottan keresztény írók, művészek és tudósok tiltakozó nyilatkozatot tettek közzé a „Pesti Napló”-ban. „Minket keresztény hitünk, hazafias meggyőződésünk az ország európai hitéhez és nemzeti függetlenségünkhöz való ragaszkodásunk készlet arra, hogy soha ne tágítsunk az állampolgári jogegyenlőség elvétől, amelyet történelmünk legszebb korszakában, az európai magyarság legnagyobb elméi vívtak ki” – hangsúlyozták az aláírók, akik között Polner Ödön és Molnár Kálmán neve is olvasható volt.¹⁴⁵ Utóbb hírlapi cikkekben is tiltakoztak a tervezett újabb jogfosztások ellen. Molnár Kálmán 1938/39 fordulóján a „Magyar Nemzet” hasábjain keresztül fordult a nyilvánosság felé. „... azért, ami a magyarságnak mai sorsdöntő napjaiban történik, azért minden magyar, aki már gondolkozni tud (...) irtózatossággal tartozik. Manapság, annyiszor hangzanak

¹⁴² Uo. 3.

¹⁴³ Uo. 4.

¹⁴⁴ Uo. 5.

¹⁴⁵ Írók, művészek, tudósok deklarációja a magyar társadalomhoz és a törvényhozás tagjaihoz. Pesti Napló, 1938. május 5. Idézi Juhász Gyula: Barbár korhullám. A magyar szellemi élet és a zsidókérdés a második világháború előtt és alatt (1938-1944). In: Uő: A háború és Magyarország 1938-1945. Bp., Akadémiai Kiadó, 1986. 66-67.

felénk a fenyegetés és megfélemlítés dörgegelmes szavai és átkozódásai, annyian írják és kiáltják: jaj a zsidóknak, de még jajabb a keresztény zsidócsahosoknak és zsidóbérenceknek, hogy úgy érzem jelentkezmem kell. (...) Tehát kérésem a proskribáltak jegyzékét vezetőkhöz a következő. Ha netalán a nevem még nem volna feljegyezve, kérem pótlólag feljegyezni. Sohasem tartoztam és most sem tartozom az embervadászok közé” – fogalmazott, majd így folytatta: „Nem a zsidók tettek zsidócsahossá, hanem a magyartalan magyarkodók és a Krisztustól elfordult keresztények”.¹⁴⁶ Nemcsak a további jogcsorbító rendelkezések, hanem a második zsidótörvény tervezete által érvényre jutatott faji szemlélet is szöges ellentétben állt Molnár Kálmán felfogásával, aki a zsidóság magyar közjogi hagyománynak megfelelő felekezeti státuszát hirdette. Néhány héttel később Molnár Kálmán újabb cikket publikált a készülő zsidótörvényről. Elvben ugyan egyetértett azzal a kormányzati célkitűzéssel, hogy a társadalmi és gazdasági élet egyensúlyát biztosítani kell, hiszen - miként fogalmazott - „az indokolatlan zsidó túlsúlyt meg kell szüntetni, az igazságos arányt helyre kell állítani”. Csakhogy az igazságosnak tartott arányt nem olyan áron kell megtalálni, hogy „a társadalmi béke, nyugalom és összeműködés súlyosan megzavartassák”. Helytelennek tartotta azt a törekvést, hogy – úgymond – közjogi gettót létesítsenek a zsidók számára. Közjogi gettó helyett „ki kell seperni” a gettót, mégpedig felekezeti hovatartozásra tekintet nélkül. A törvény szigora egyaránt sújtson le a bűncselekményt elkövető zsidókra és nem zsidókra egyaránt. Ugyanakkor a „velünk évszázados sorsközösségben élő hazafias, munkás, kifogástalan zsidóság igazságot, megértést és méltányosságot várhat tőlünk”. A sárga folt – figyelmeztetett Molnár – annak homlokára nyom szégyenfoltot, „aki azt embertársa ruhájára kívánja akasztani.”¹⁴⁷ Ezzel egyidejűleg Polner Ödön az „Esti Kurír” számára nyilatkozott a tervezett új zsidótörvényről. „A zsidójavaslat azzal a szellemmel és iránnyal, amelyet törvényhozásunk 1848 óta egészen a világháború végéig követett, éles ellentétben van s e tekintetben a javaslat a visszafejlődés útjára lépett. Az új zsidótörvény-javaslat új jogi osztálykülönbséget hoz be: a fajét.” A visszafejlődés három területen is érzékelhető: emberiességi, művelődési és gazdasági szempontból egyaránt. A zsidójavaslatot – vallotta – jobboldalinak, nemzetinek és kereszténynek tartják. Amennyiben a szabadságellenes, kötöttség és korlátozás felé haladó irány minősül jobboldalinak, akkor a zsidójavaslat jobboldali. Ha pedig nemzeti alatt az értendő, ami a nemzet érdekében áll – ránézve „hasznos, célszerű, vagy szükséges” -, akkor a vélemények ebben a tekintetben eltérőek lehetnek. Abban azonban egészen bizonyos volt, hogy a javaslat nem „krisztusi szellemű”, hiszen a Megváltó

¹⁴⁶ Molnár Kálmán: Mindenki felelős. Magyar Nemzet, 1938. december 30.

¹⁴⁷ Molnár Kálmán: A magyar múlt tanulságai. Magyar Nemzet, 1939. február 4.

– a törvényjavaslattal ellentétben azt vallotta, hogy „*minden ember egyformán felebarátunk, nemzeti és faji különbség nélkül*”.¹⁴⁸

Az alkotmányjog-tudomány művelői közül kevesen rokonszenveztek a totalitárius rendszerek közjogi berendezkedésével, illetve intézményeivel. A magyar alkotmány és az autoritárius alkotmány összehasonlító elemzésével foglalkozó Török Béla királyi törvényszéki jegyző jutott arra a következtetésre, hogy sok közös vonás mutatható ki a kétféle alkotmányos szemlélet között. „*A két alkotmány szelleme, jellege és irányvonala közt ellentétet nem találunk. Mind a két alkotmány kifejezetten közjog-politikai irányú, amely a népi elem érvényesítésére tör s ellentétben áll a kartális merev rendezéssel*”.¹⁴⁹ A tanulmány szerzője kívánatosnak tartotta a magyar alkotmányjog fejlődése szempontjából az autoritárius alkotmány „*bizonyos elveinek*” szükség szerinti átvételét. Az átvétel során azonban „*a magyar aspirációk, a magyar szellem és a magyar államszeme*” érdekeire tekintettel kell a magyar alkotmányjogot módosítani.¹⁵⁰

Az új közjogi iránnyal kompatibilis faji törvények alkotmányjogi igazolása ugyanakkor Szontagh Vilmos és Kaas Albert korabeli írásaiban mutatható ki. Az 1939. évi IV. tc.-ként elfogadott ún. második zsidótörvény alkotmányosságának a kérdését Szontagh professzor előbb hírlapi cikkben, utóbb átfogó tanulmányban vizsgálta meg. Véleménye szerint akkor merülhet fel bármilyen törvénnyel szemben az alkotmányellenesség kérdése, ha az adott törvény rendelkezései nincsenek összhangban az elfogadás időpontjának alkotmányszemléletével. Ebben a megközelítésben – álláspontja szerint – nem tekinthető alkotmányellenesnek az 1939. évi IV. tc., hiszen rendelkezései összhangban állnak a kor alkotmányszemléletével. A zsidó emancipációt biztosító 1867. évi XVII. tc. elfogadása idején még a „*liberális alkotmányszemlélet*” dominált, ellenben az 1939. évi IV. tc. meghozatalakor már a „*nacionalista alkotmányszemlélet*” az irányadó. A nacionalista alkotmányszemlélet pedig – fogalmazott – nem tűri osztályok, rendek, „*fajok*” öncélú érvényesülését a „*nacionalizmus ideálja*”, valamint „*a nemzeti államiság*” rovására. Tehát nem az 1939. évi IV. tc. alkotmányellenes, hanem az a „*liberális jogállapot*”, amelynek megszüntetésére maga az 1939. évi IV. tc. irányult.¹⁵¹ Kissé szabatosabban fejtette ki ugyanezeket a nehezen igazolható nézeteket „*A zsidótörvény jogtudományos szemléletben*” címmel megjelent

¹⁴⁸ Polner Ödön: Jobboldali, nemzeti, keresztény? Szakvélemény a zsidójavaslatról. Esti Kurír, 1939. január 6.

¹⁴⁹ Török Béla: A magyar és az autoritárius alkotmány. Miskolc, Ludvig István Könyvnyomdája, 1940. 14.

¹⁵⁰ Uo. 15.

¹⁵¹ Szontagh Vilmos: A zsidótörvény és a magyar alkotmány. Magyar Élet, 1939. május 28. p. 7.

művében, amelyben különbséget tett alaki és a mostani áttekintés szempontjából releváns anyagi alkotmányellenesség között. Véleménye szerint anyagi értelemben akkor tekinthető alkotmányellenesnek egy törvény, ha az alakilag kifogástalan törvény rendelkezései tartalmilag ellenkeznek „*valamely előző írott vagy íratlan alkotmányi jogtétellel*”. Ám miután az „*alkotmány szelleme*” koronként változik, ennek következtében az 1939. évi IV. tc.-vel szemben nem hozható fel alkotmányellenességre alapozott kifogás. Azt azonban elismerte, hogy a zsidó lakosság a rendelkezések következtében a korábbi jogállapothoz képest hátrányos helyzetbe kerül, így érdeksérrelme „*vitán felül áll*”.¹⁵² Kaas Albert 1938-ban közzétett írásában nem az alkotmányszemlélet változásán, hanem a gazdasági és társadalmi vonatkozásokon keresztül vizsgálta a zsidókérdést. „*A zsidókérdést Magyarországon az tette égetővé és a napirendről le nem tehetővé, hogy gazdasági téren aránytalanul túlsúlyba jutottak és a múlt század végén sajtószereplésük öntudatára ébredtek s azt minden érvényesíteni akarták.*”¹⁵³ Általánosításokon alapuló okfejtése akkor keresztezte az alkotmányjog területét, amikor a jogegyenlőség elvének korlátozhatóságát a létért való küzdelem szükségességéből vezette le. „*Nem az emberi jog, sem nem a jogegyenlőség elve a döntő, hanem a küzdelem a létért.*” A jogegyenlőséget és az emberi jogokat szerinte az államok csak addig a határig tisztelték, ameddig ezek a jogelvek nem veszélyeztették a közösség egyetemes érdekeit. „*S ha a valódi salus rei publicae követelte, megszükkítették*”. A zsidókérdés - meglátása szerint - akkor juthat nyugvópontra, ha a zsidóság lemond arról a helyzeti előnyről, amelyet évtizedeken keresztül élvezett és szakít „*öncélúságával*”.¹⁵⁴ Szontagh Vilmos és Kaas Albert eltérő szempontok alapján jutottak el a faji törvények alkotmányjogi legitimálásáig: amíg Szontagh professzor tagadta a diszkriminatív rendelkezések alkotmányellenességét, addig Kaas professzor a közérdekre hivatkozással korlátozhatónak tartotta a jogegyenlőség elvét.

Alkotmányreform – alkotmányfejlődés – alkotmányfejlesztés

Bölony József egyik 1941-ben írt cikke kívánta az alkotmányreform, alkotmányfejlődés és alkotmányfejlesztés fogalmait tisztázni. A Teleki-féle hivatásrendi átalakítást célzó „alkotmánytervezet” vitája idején ugyanis nemcsak prominens közélet szereplők¹⁵⁵, hanem a

¹⁵² Szontagh Vilmos: A zsidótörvény jogtudományos szemléletben. Miskolc, Ludvig István Könyvnyomdája, 1939. 3-5.

¹⁵³ Kaas Albert: A zsidókérdés. Bp., Stádium Sajtóvállalat Rt., 1938. 14.

¹⁵⁴ Uo. 15.

¹⁵⁵ Az Országos Nemzeti Klub 1941. január 22-én és január 29-én Mikecz Ödön ny. igazságügy-miniszter előadása alapján az alkotmányreform kérdéseit, mindenekelőtt annak időszereplését és lehetséges irányait tárgyalta meg. A vita során Kaas Albert, Tasnády Nagy András, Lázár Andor, Preszly Elemér, Ambrózy Gyula,

közjogtudomány képviselői is megkísérelték értelmezni és szükség szerint egymástól elhatárolni a fenti fogalmakat. Az alkotmányreform gondolatának felvetésétől kezdve – fogalmazott Bölöny professzor – mindenki egyetértett abban, hogy a tervezett módosítások kizárólag az alkotmány fejlődésének a folyamatát tükrözhetik vissza, s ennek megfelelően nem vezethetnek az alkotmány felforgatásához. Az alkotmányfejlődés mindig természetes folyamat, szemben a mesterséges folyamat eredményeként megvalósuló alkotmányfejlesztéssel. Az alkotmányfejlesztést ugyanakkor csak fokozati különbségek választják el az alkotmányfelforgatástól. Alkotmányfejlődés és alkotmányfejlesztés között pedig – véleménye szerint – csaknem akkora különbség mutatkozik, mint a történelmi alkotmány és az írott alkotmány között. A sokszázados alkotmányfejlődés eredményeként létrejövő történelmi alkotmány esetében minden olyan alkotmányreform, amely nem tükrözi vissza az alkotmány fejlődését szükségképpen az alkotmány felforgatását jelenti.¹⁵⁶ Bölöny József írása a közjogi provizórium korszakának egyik alkotmánypolitikai dilemmájára mutatott rá: Magyarország ugyanis érzékelhetően válaszút elé érkezett, amennyiben választania kell, hogy az alkotmányfejlődés organikus útján marad, vagy pedig – vállalva az alkotmányfelforgatás ódiáját – rátéved a történelmi alkotmány gondolatának is ellentmondó alkotmányfejlesztés útjára. A cikk kódoltan – ámbar bizonyos tekintetben kissé megkésve – az új közjogi irány megoldásainak átvételében rejlő veszélyekre hívta fel a figyelmet. Hasonló gondolatokat vetett fel Egyed István egyik évekkorábbi írása is. Akkor, amikor 1937-ben az alkotmányjogi reformok meghozatala idején napirendre került a kormányzói jogkör újabb kibővítése, Egyed István – akinél behatóbban a hazai közjogászok közül kevesen ismerték az új közjogi irány intézményeit – az alkotmányreform fogalmában rejlő potenciális veszélyekre figyelmeztetett. Az „*ősi alkotmányhoz*” való ragaszkodás Magyarországon egyenértékű az államisághoz való ragaszkodással. Ez a ragaszkodás nem zárja ki ugyan a „*korszerű és szükséges*” reformokat, ám ezeknek a reformoknak összhangban kell lenniük az alkotmány „*szellemével és hagyományaival*”. Ebből következően az alkotmányreformnál a cél minden esetben csak a továbbfejlesztés lehet, nem pedig az „*ősi intézmények*” megsemmisítése, vagy megcsönkítése.¹⁵⁷

Lányi Márton, Zsitvay Tibor, Tóth László és Sztranyavszky Sándor szólaltak fel. Lásd Az Alkotmányreform. Bp., Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1941. p. 1-93.

¹⁵⁶ Bölöny József: Alkotmányfejlődés. Magyar Nemzet, 1941. január 26. In: Bölöny József: A magyar közjog időszerű kérdései. Bp., Gergely R. Könyvkereskedése, 1942. 19-23.

¹⁵⁷ Egyed István: Alkotmányjogi reformok. In: Tanulmányok a kormányzói jogkör kiterjesztéséről. Klny. A Magyar Jogi Szemle 1937. évi márciusi számából. 13.

A történelmi alkotmány és az alkotmányfejlesztés összefüggéseivel Csekey István egyik 1943-ban megjelent tanulmánya is foglalkozott. Csekey tulajdonképpen azt bizonygatta, hogy Magyarország egyedülállóan hajlékony és rugalmas történelmi alkotmánya – amely az egyszerű többséggel elfogadott alaptörvényeken, valamint a szokásjogon nyugodott – nem akadályozta a „korszerű újítások” átvételének, ha ezek az újítások megfelelnek a hazai viszonyoknak, amúgy pedig kiállották az idő próbáját. Példaként egyrészt a népképviselői országgyűlés 1848-ban történt bevezetésére, másrészt az 1926. évi XXII. tc. által a felsőházban meghonosított hivatásrendi képviselőre hivatkozott. A hivatásrendi képviselő kapcsán Csekey professzor ki is emelte – s ezzel önmagával került ellentmondásba –, hogy a hivatásrendi képviselő hamarabb öltött testet Magyarországon, mint bármelyik „modern tekintélyállamban”.¹⁵⁸ A nagy „koreszmék” és „világáramlatok” hatása – fogalmazott – a magyar alkotmányon is meglátszik, de a magyar alkotmány sohasem áldozta fel „ősi intézményeit” a külföldi eszmék hatása alatt.¹⁵⁹ Csekey úgy vélte, hogy „a kor követelte népi, szociális és gazdasági célok” a magyar alkotmány évszázados intézményeinek megváltoztatása nélkül is megvalósíthatók a történelmi alkotmány rendkívül rugalmas kereteinek köszönhetően. „Nálunk az alkotmány mindig a századokon át megszentelt, de az ősi szellemben egyre megújuló életformát jelentette. Éppen ezért nálunk nem is alkotmányreformról, hanem az alkotmány fejlesztéséről szokás beszélni.”¹⁶⁰ Belső ellentmondásoktól nem mentes álláspontja abban foglalható össze, hogy miközben a tekintélyelvű államok megoldásainak átvételét elméletileg könnyedén hozzáigazította a történelmi alkotmány rugalmas konstrukciójához, mindvégig hangsúlyozta, hogy autochton alkotmányfejlődésének köszönhetően Magyarország a tekintélyelvű reformok dacára megőrizte sajátos alkotmányos- és parlamentáris berendezkedését. Ráadásul, „ha valamely nemzetnek olyan régi jogintézményei vannak, amelyeket maga fejlesztett ki önmagából, nincs szüksége rá, hogy idegenből vegyen át jogintézményeket.”¹⁶¹

Úgy tűnik, hogy az alkotmányjog-tudomány képviselői nem képviseltek egységes felfogást az alkotmányreform, alkotmányfejlődés, illetve alkotmányfejlesztés fogalmát és szükségességét illetően. Míg az alkotmány organikus fejlődését elvben helyeselték, addig az alkotmány külső hatásokat tükröző fejlesztésétől elvben tartózkodtak. Emiatt a kettősség miatt az alkotmányreform kifejezést sem használták szívesen, nem is beszélve arról, hogy az

¹⁵⁸ Csekey István: Alkotmány és alkotmányfejlesztés. Hittel, 1943. május. 260.

¹⁵⁹ Uo. 260-261.

¹⁶⁰ Uo. 262.

¹⁶¹ Uo. 266.

alkotmányreform kifejezésének használatával már önmagában is az általuk legitimált közjogi rendszer tökéletlenségére utaltak volna.

A közjogi provizórium mérlege

A magyar alkotmány és a „*magyar jellem*” összefüggéseire a vizsgált korszak alkotmány Egyed István mutatott rá egyik 1941-es írásában. Meglátása szerint a magyar alkotmányban a magyar ember „*rendíthetetlen monarchikus érzelme*”, erős jogérzéke, ellenzéki hajlama, függetlenségi beállítottsága, hagyománytisztelete, kereszténysége, alkotmányos meggyőződése, valamint a szabadságaihoz való töretlen ragaszkodása jut kifejezésre.¹⁶² Jóllehet a magyar alkotmány is fejlődött az idők folyamán, legfontosabb alapelvei – miként történeti jellege, közjogi szelleme, erős nemzeti vonása, keresztény elkötelezettsége, monarchikus beállítottsága, az alkotmányosság és önkormányzatiság tisztelete, valamint az egyéni jogok és polgári szabadságjogok bírói védelme – változatlanok maradtak.¹⁶³ Végző konklúzióként pedig a következőket állapította meg: „*...érezniünk kell, hogy a magyar alkotmány nemcsak a mi nemzedékünké, azt évszázadok alkották s újabb évszázadok öröksége*”.¹⁶⁴ Véleményét 1943-ban megjelent „*A mi alkotmányunk*” című kötetében változatlan formában tartotta fenn.¹⁶⁵ A közjogi és politikai valóság a II. világháború éveiben egyre kevésbé tükrözte az Egyed István által kiemelt fontosságúnak tekintett alkotmányos ideákat és értékeket. A küszöbön álló katonai, politikai, gazdasági és morális összeomlás pedig a történeti alkotmánnyal együtt a közjogi provizórium intézményeit is összeroppantotta. Lassanként nem is maradt más, mint a Babits Mihály által 1939-ben vizionált „*közjogi fikcióhoz*” történő ragaszkodás.

A közjogi provizórium évtizedeinek mérlegét – miként erről a bevezetőben is szó esett – Molnár Kálmán vonta meg egyik 1945. őszén tartott előadásában. A kritikus és önkritikus hangvételű áttekintés nemcsak a közjogi provizórium időszakát, hanem a szerző jogfolytonossági felfogását is mérlegre helyezte. Kiindulópontja szerint minden állam alkotmánya rendelkezik arról, hogy az alkotmány megváltoztatásának, illetve az alkotmány reformjának milyen jogi előírásoknak kell megfelelniük. „*Azt az alkotmányjogi sarkigazságot, hogy a jogfejlődésnek az alkotmányjogi előírások által megjelölt módon, az alkotmány által erre felhatalmazott szervek útján kell végbemennie, - ezt az alkotmányjogi*

¹⁶² Egyed István: *Magyar jellem és magyar alkotmány*. Bp., Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1941. 17.

¹⁶³ Uo. 18.

¹⁶⁴ Uo. 21.

¹⁶⁵ Egyed István: *A mi alkotmányunk*. Bp., Magyar Szemle Társaság, 1943. 31-41.

alapelvet nevezzük jogfolytonosságnak.¹⁶⁶ Ezzel összefüggésben két félreértés tisztázását feltétlenül fontosnak tartotta: egyrészt annak tisztázását, hogy a jogfolytonosság nem csupán magyar alkotmányjogi alapelv, hanem általános jogdogmatikai alapelv, másrészt pedig annak hangsúlyozását, hogy a jogfolytonosság fogalma „merően alaki ismérveket ölel fel”, így a jogfolytonosság szempontjából a tartalmi elemek közömbösek.¹⁶⁷ Mindezekből következően a jogfolytonosság fogalma nem azonos a legitimitás, vagy a restauráció fogalmával, „amivel a közjogi tudatlanság összekapcsolta.¹⁶⁸ Előállhatnak ugyanis olyan helyzetek, amikor az alkotmányfejlődésnek a jogszabályokkal „kicövekelt” útjai járhatatlanok. Ilyenkor „kataklizmák” rázkódtatják meg a jogrend épületét s „az alkotmányfejlődés lesiklik a jogszerű és békés útról.¹⁶⁹ A régi jogrend romokban hever, egyúttal megkezdődik az új jogrend kiépítése. Példaként az első világháborút követő időszakra hivatkozott. „A működésre képtelen régi szervek feladatainak ellátására kiegészítő, szurrogát szervek alakultak, amelyek igyekeztek a korszellem követelményeit megvalósítani, s hovatovább bizalmat keletkez maguk iránt.” A formai törvényszerűség hiányát meglátása szerint fokozatosan pótolta az állampolgárok bizalma. „A nép az új rendet a politikai szükségszerűség követelményének, az ő államszervező népi elgondolásait a lehetőség határáig megvalósító állami berendezésnek ismerte el, s hovatovább jognak tekintette, vagyis szokásjogi alapra helyezte.¹⁷⁰ A szokásjog pedig ugyanolyan erővel bír, mint az írott jog. Véleménye szerint a szokásjog kialakulásának köszönhetően az első világháborút követően létrejövő jogrend „körülbelül 1926. táján” az elismertség képét mutatta. Ennek magyarázata a provizórikus jogrend ténybeli alapjában, jogi szükségességében, valamint logikus célkitűzésében rejlett. A ténybeli alapot az 1920. évi I. tc. bevezetése foglalta össze: „Az állami főhatalom gyakorlása az alkotmány rendes formái között lehetetlenné vált.” A jogi szükségességet az a megfontolás igazolta, hogy az alkotmányszerű jogrend ellehetetlenülése dacára sem állhat meg az állami élet. A provizórikus jogrend logikus célkitűzése pedig arra irányult, hogy a létrejövő kiegészítő – szurrogát – jogrend segítse elő az alkotmányosság helyreállítását. Molnár Kálmán úgy vélte, hogy a Bethlen-kormány törekvései 1926-ig megfelelték ezeknek a követelményeknek, illetve elvárásoknak. A „bizalomkeltő” indulást azonban a „megtörpanás”, majd pedig a „visszafejlődés” követte. „Az 1919/20-i ún. szegedi gondolat alapján fejlődésnek indult alkotmányos élet elferdült, félre csúszott, s Gömbös Gyulának hatalomra jutása (1932) óta

¹⁶⁶ Molnár Kálmán: A két világháború közötti közjogi provizórium mérlege. Pécs, Karl Lajos Könyvkiadó, 1945.

3.

¹⁶⁷ Uo. 4.

¹⁶⁸ Uo. 4.

¹⁶⁹ Uo. 5.

¹⁷⁰ Uo. 6.

egyre jobban eltávolodott a magyar nép államjogi elgondolásától”¹⁷¹ Molnár Kálmán úgy látta, hogy Magyarország kül- és belpolitikája a gömbösi korszaktól kezdve lépett végzetes pályára, amely feltétel nélküli német orientációhoz, jogrendet leépítő zsidótörvényekhez, végül nyilas rémuralomhoz vezetett. Mindezek a folyamatok szorosan összekapcsolódtak a provizórikus jogrend lezüllesztésével, majd összeomlásával.¹⁷² Nem érvényesült a provizórikus jogrend alaptörvényében – az 1920. évi I. tc.-ben – hangoztatott célkitűzés: az alkotmányosság helyreállítása. Az alkotmányosság „*egyetlen logikus, célravezető és a modern konstitucionalizmus szellemének*” is megfelelő útja lett volna a magyar alkotmányjog „*évezredes*” alapelveinek az érvényesítése, miszerint minden jog forrása a nemzet. A nemzeti önrendelkezésnek kellett volna megfelelő modern formát keresni, és pedig „*a jogegyenlőségnek ősi magyar fundamentumán*”, kiküszöbölve a „*régi hibákat*”, egyúttal ablakot nyitva annak a friss szellemnek, „*ami a régi jogrend romjai felett fújdogált*”.¹⁷³ Ehelyett azonban – miként a tanulmány bevezetőjében is olvashattuk – a látszatalkotmányosság Potyemkin-falva épült fel, a „*nemzeti önrendelkezés szelleme*” helyett pedig a kivételes hatalom illetve a magyar hagyományokkal homlokegyenest ellenkező nemzetiszocializmus szelleme, valamint az iménti két irányzat „*torz fattyúhajtása*”-ként Gömbös Gyula, utóbb Szálasi Ferenc kaszárnyaszelleme került előtérbe.¹⁷⁴ A jogrend elfajulásának, majd összeomlásának okaként Molnár Kálmán a provizórikus jogrend törvényes célkitűzéseinek figyelmen kívül hagyását tartotta.¹⁷⁵ Figyelmen kívül hagyták ugyanis az ideiglenességet, aminek következtében pedig „*az államvezetés erejének és súlyának növelése céljából*” fokozatosan kiterjesztették a kormányzói jogkört.¹⁷⁶ A provizórikus jogrend visszafejlődését Molnár Kálmán további területeken is nyomon követte. Ezen területek között említette meg az országgyűlés fokozatos „*diszkreditálását*” és hitelvesztését, aminek következtében az országgyűlés – álláspontja szerint – teljesen elvesztette a kapcsolatát a magyar néppel.¹⁷⁷ Ide sorolta továbbá a „*józan ésszerűségi korlátokat sem tűrő önkénynek és terrornak*” az egyre szemérmertlenebb jelentkezősét, amely a jogszerűség látszatára mit sem adó közigazgatási internálásokban is manifesztálódott.¹⁷⁸ Ugyancsak hozzájárult a közjogi provizórium visszafejlődéséhez a jogrend zsidótörvények általi szétzúzása. A zsidótörvények kora nemcsak a magyar alkotmányjog legbiztosabb

¹⁷¹ Uo. 8.

¹⁷² Uo. 12.

¹⁷³ Uo. 13.

¹⁷⁴ Uo. 13.

¹⁷⁵ Uo. 14.

¹⁷⁶ Uo. 15.

¹⁷⁷ Uo. 18.

¹⁷⁸ Uo. 20.

alapkövének tekintett jogegyenlőséget szüntette meg, illetve fordította az emberi méltóságot tisztelő nagy nemzetek közvéleményét Magyarország ellen, hanem a maga egészében robbantotta fel a jogrendet.¹⁷⁹ A provizórikus jogrend összeomlásának fő oka mindenesetre abban keresendő – vélekedett –, hogy a jogi normák tartalma, iránya és alap gondolata elvesztette a kapcsolatát az erkölccsel, a józan ésszel, „*az ép érzékű embernek a becsületről alkotott fogalmával.*”¹⁸⁰ Mindezeket a folyamatokat az ország 1944. március 19-én bekövetkező német megszállásán keresztül az 1944. október 15-én hatalomra került nyilasok nemzetvesztő politikája tetőzte be, akik a legalkalmasabbnak bizonyultak arra, hogy „*torkába szorítsák az utolsó lélegzetet annak az ún. jogrendnek, amelyből a jog is, és a rend is már régen elpárologt.*”¹⁸¹ Az elmondottakból a jogász számára az a tanulság vonható le, hogy a jogrend megbontása végzetes következményekkel jár. „*Rá kell döbbernünk arra, milyen nagy érték a jog a közület és az egyén szempontjából egyaránt.*”¹⁸² A „*jobb jövőbe*” ugyanakkor a közelmúlt egyéni és közéleti „*nagy bűneinek*” beismerésén át vezet az út. Az elkövetett hibákból tanulni kell. Az elmúlt évtized története – összegezte gondolatait – beszédes iskolapéldája annak, „*hogyan nem szabad egy állam politikáját irányítani*”, illetve megmutatja azt, „*milyen eszmevilág befogadásával lesz egy nemzet öngyilkos.*”¹⁸³

Az 1939-ben megjelent „*Mi a magyar?*” című kötetben Ravasz László az alkotmányt a szövetséges hatalmas államokkal szembeni jogalkotási önvédelem lehetséges eszközeként tartotta számon. Molnár Kálmán 1945-ös tanulmánya arra mutatott rá, hogy ezt a funkciót az alkotmány, illetve az alkotmányjog a közjogi provizórium időszakában nem töltötte be. A közjogi provizórium kisiklott és megroppant alkotmányos alapintézményeit pedig a II. világháborús összeomlás temette maga alá. A Magyarország államformájáról rendelkező 1946. évi I. tv. a köztársasági államforma deklarálásával egyidejűleg egyetlen tollvonással hatályon kívül helyezte a megszűnt királlyságra és kormányzói intézményre vonatkozó joganyagot is. A két világháború közötti alkotmányjog-tudomány nagy vitakérdései – közjogi provizórium, jogfolytonosság helyreállítása, kormányzói jogkör alakulása stb. – felett szintén eljárt az idő. Akadtak ugyanakkor jogtudósok, akik abban reménykedtek, hogy a „*nemzeti*

¹⁷⁹ Uo. 21.

¹⁸⁰ Uo. 22.

¹⁸¹ Uo. 23.

¹⁸² Uo. 30.

¹⁸³ Uo. 31.

géniuszt” – azaz nemzeti szellemet, illetve nemzeti jelleget – kifejező magyar alkotmányjogra a megváltozott közjogi, politikai és társadalmi feltételek közepette is fontos feladat hárulhat. Ezt a véleményt tükrözte Molnár Kálmánnak a budapesti tudományegyetemre történő átkerülése folytán Pécssett megüresedő magyar közjogi tanszék betöltésének előkészítésére kiküldött bizottság számára 1946. február 10-én készített – emocionális elemektől sem mentes – véleményes jelentése. „*A magyar közjog az a tudományszak, amelynek irányában a magyar lélek olyan erősen reagál, hogy szinte közhellyé vált nálunk a közjogi szempontok túltengéséről beszélni. Ámde véleményünk szerint egészen helytelenül, mert a közjogi szempontok mélységes átélése volt mindig az az alap, amelyen állami függetlenségünk ezer éven, a viszonyok páratlan mostohasága mellett is, a lehetőségek határain belül érvényesülni tudott, s a nemzeti életosztón által felfokozott eme nagyfokú érdeklődés mesterséges visszaszorításával elveszítenénk önálló nemzeti életre való minden kilátásunkat. Ahol ugyanis idegen ideológiák kiölik vagy háttérbe szorítják a nemzeti géniuszt, ott sem indokoltsága, sem lehetősége nincs az önálló nemzeti létnek. A közelmúlt szomorú korszak lelküinktől idegen nemzeti-szocialista irányzatának ránk erőszakolt nyomasztó és pusztító befolyása eléggé megmutatta, milyen végzetes következményekkel jár a nemzeti géniusz szavának fokozatos letompítása, illetőleg elnémitása*”.¹⁸⁴ A fejlemények azonban nem a Molnár Kálmán által kívánatosnak tartott irány felé mutattak. Néhány röpké év elteltével ugyanis a szocialista államjog térnyerésének időszakában a polgári alkotmányjog-tudomány – közjogtudomány – utolsó képviselőit, köztük a felszabadulás előtti időszakban az autoriter illetve totalitárius törekvéseket a hazai jogrend felé közvetítő új közjogi irány ellen következetesen fellépő Molnár Kálmánt, utóbb a Pécssett örökébe lépő Csekey Istvánt is kiszorították a katedráról és a tudományos közéletből.

¹⁸⁴ MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 2413/54.